

C/O. શ્રી વીરબાઈ પાઠશાળા, નાની શાક માર્કેટ પાસે, પાલીતાણા-૩૬૪૨૭૦

[સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રવેશિકા] અભ્યાસ - ૨

શુભાશીર્વાદ : તપસ્વીરત્ન, અચલગચ્છાધિપતિ, પ. પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણોદયસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.
દિવ્ય-કૃપા : આગમ આરાધિકા, બા.બ્ર.પ. પૂ. સા. શ્રી મુક્તિશ્રીજી મ.સા.,
શાસન પ્રભાવિકા પ. પૂ. સા. શ્રી જયલક્ષ્મીશ્રીજી મ.સા.
માર્ગદર્શિકા-પ્રેરીકા : સા. જયદર્શિતાશ્રીજી M.sc., Ph.D.

સૌજન્ય : અ.સૌ. પ્રેમિલાબાઈ પ્રમોદ મોમાયા. કર્ણ સાંચરા. હાલ : ઘાટકોપર

સૂત્ર - વિધિ અને રહસ્ય

નવકાર (શ્રી પંચ-પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર સૂત્ર)(ચાલુ)

આચાર્ય ભગવંતના છત્રીસ ગુણો :-

પાંચ આચારને પાળે, બીજાને પળાવવાનો ઉપદેશ આપે અને સાધુ પ્રમુખને પાંચ પ્રકારના આચારને દેખાડનારા ગરુડના નાયક તે આચાર્ય ભગવંત છે

આચાર્ય ભગવંત છત્રીસ ગુણોથી યુક્ત હોય છે. તેનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે હોય છે.

પાંચ ઈન્દ્રિયોના નામો....

૧) સ્પર્શ : ચામડી ૨. રસના : જીભ, ૩. ઘ્રાણ : નાસિકા, ૪. ચક્ષુ : આંખ, ૫. શ્રોત : કાન. એ પાંચ ઈન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોમાં મનગમતા ઉપર રાગ અને અણગમતા ઉપર ક્રોધ આચાર્ય મહારાજ

કરે નહિ.

નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્ય (શીયલવ્રત) ની વાડનાં નામો :

૧. સ્ત્રી, પશુ, નપુસંક જ્યાં ન હોય ત્યાં વસે.
 ૨. સ્ત્રીની સાથે, સ્ત્રી સંબંધી રાગથી વાતો કરે નહિ.
 ૩. સ્ત્રી બેઠી હોય તે આસને પુરૂષ બે ઘડી સુધી બેસે નહિ.
 ૪. રાગવડે સ્ત્રીના અંગોપાંગ જુએ નહિ.
 ૫. સ્ત્રી-પુરૂષ સૂતા હોય અથવા કામક્રીડા કરતાં હોય, ત્યાં ભીંત પ્રમુખના આંતરે રહે નહિ.
 ૬. પૂર્વે કરેલી કામભોગની ક્રીડાને સંભારે નહિ.
 ૭. સ્નિગ્ધ- રસકસવાળો માદક આહાર કરે નહિ.
 ૮. ભૂખ શાંત થાય તેથી વધારે નિરસ આહાર પણ કરે નહિ.
 ૯. શરીરની શોભા - ટાપ ટીપ કરે નહિ.
- ઉપરોક્ત નવ પ્રકારની શીયલવ્રતની વાડોને ધારણ કરનાર.

ચાર પ્રકારના કષાયના નામો....

૧. ક્રોધ, ૨. માન, ૩. માયા, ૪. લોભ.

ચાર પ્રકારના કષાય કરે નહિ.

પાંચ મહાવ્રતોના નામો....

૧. પ્રાણાતિપાતવિરમણ : કોઈપણ જીવની હિંસા ન કરવી.
૨. મૃષાવાદવિરમણ : ગમે તેવું કષ્ટ આવી પડે તો પણ અસત્ય વચન બોલવું નહિ.
૩. અદતાદાન વિરમણ : કોઈએ આપ્યા વગરની પારકી કોઈ પણ ચીજ-વસ્તુ લેવી નહિ.
૪. મૈથુન વિરમણ : મન, વચન અને કાયાએ કરી બ્રહ્મચર્ય-શીયલ પાળવું.
૫. પરિગ્રહ વિરમણ : કોઈપણ વસ્તુનો મૂર્છાથી સંગ્રહ કરવો નહિ. આ પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર.

પાંચ પ્રકારના આચારના નામો....

૧. જ્ઞાનાચાર : જે ક્રિયા અથવા નિયમોને અનુસરવાથી પરિણામે સમ્યક્ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય.
 ૨. દર્શનાચાર : જે ક્રિયા અથવા નિયમોને અનુસરવાથી શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ દર્શનની વૃદ્ધિ થાય.
 ૩. ચારિત્રાચાર : જે ક્રિયા અથવા નિયમોને અનુસરવાથી સમ્યક્ ચારિત્રની વૃદ્ધિ થાય.
 ૪. તપાચાર : જે ક્રિયા અથવા નિયમોને અનુસરવાથી સમ્યક્ તપની વૃદ્ધિ થાય.
 ૫. વીર્યાચાર : સંયમના પાલનમાં બલ, વીર્ય, અને પરાક્રમનો સંપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કરવો.
- ઉપરોક્ત સુવિહિત આચરણો પાળે.

પાંચ સમિતિના નામો....

સમિતિ : સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ.

૧. ઈર્થ્યા સમિતિ : કોઈ નાના જીવને પણ આઘાત ત્રાસ ન થાય તેવી રીતે કાળજી રાખીને ચાલવું.
૨. ભાષા સમિતિ : નિર્વધ - પાપ રહિત વચન બોલવું.

૩. એષણા સમિતિ : બેંતાલીશ દોષ રહિત ગવેષી ગોચરી લેવી.

૪. આદાન નિક્ષેપણા સમિતિ : વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપકરણાદિ જીવ હિંસા ન થાય તેવી સાવધાનીથી લેવા મૂકવા.

૫. પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ : મલ, મૂત્ર, શ્લેષ્મ આદિને જીવ હિંસા ન થાય તેવી સાવધાની પૂર્વક પરહવવા. આ પાંચ પ્રકારની સમિતિ પાળે.

ત્રણ ગુપ્તિના નામો :

ગુપ્તિ : સંચમના પાલન માટે પ્રશસ્ત એવી નિવૃત્તિ, એટલે મન, વચન, કાયાથી ઉત્પન્ન થતી અસત્ પ્રવૃત્તિને રોકવી.

૧. મનો ગુપ્તિ : મનને દુષ્ટ વિચારોમાં પ્રવર્તવા ન દેવું.

૨. વચન ગુપ્તિ : ખાસ જરૂર વિના ન બોલવું.

૩. કાય ગુપ્તિ : કાયાથી બને તેટલી ઓછી પ્રવૃત્તિ કરવી.

આ ત્રણ ગુપ્તિ પાળે.

પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ મળીને “અષ્ટ પ્રવચનમાતા” છે.

આ રીતે અને બીજી રીતે પણ છત્રીસ ગુણ કહેવાય છે.

ઉપાધ્યાય મહારાજ અને તેમના પરચીશ ગુણોનું સ્વરૂપ.

જેમની સમીપે નિવાસ કરવાથી શ્રુતજ્ઞાનનો લાભ થાય તે ‘ઉપાધ્યાય’ કહેવાય. તે શ્રુત શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ કહેલ. ક્ષાદશાંગીરૂપ અગિયાર અંગ અને બાર ઉપાંગનું પોતાને જાણપણું હોય અને બીજાને ભણાવે, તે બન્ને મળી ત્રેવીશ; તથા ૧ ચરણસિત્તરી (ઉત્તમ ચારિત્ર) અને ૧ કરણસિત્તરી (ઉત્તમ ક્રિયા) મળી ‘ઉપાધ્યાય’ના પરચીશ’ ગુણો નીચે પ્રમાણે છે.

૧૧. અંગોના નામો.....

૧. આચારાંગ, ૨. સૂચગડાંગ, ૩. ઠાણાંગ, ૪. સમવાયાંગ, ૫. ભગવતી (વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ), ૬. જ્ઞાતાધર્મકથાંગ, ૭. ઉપાસકદસાંગ, ૮. અંતગડદસાંગ, ૯. અનુતરોવવાઈદસાંગ. ૧૦. પાણવાગરણ. ૧૧. વિવાગ સુચ.

૧૨ ઉપાંગના નામો :

૧. ઉવવાઈઅ, ૨. રાયપસેણી, ૩. જીવાજીવાભિગમ, ૪. પત્રવણા, ૫. જંબુદીવ પત્રતિ, ૬. સૂર પત્રતિ, ૭. ચંદ પત્રતિ, ૮. કપ્પિયા, ૯. કપ્પવડિંસિયા, ૧૦. પુષ્કયા, ૧૧. પુષ્કિયૂલિયા, ૧૨. વન્હિદસા.

૨. સિત્તરી :

૧. ચરણ સિત્તરી, ૨. કરણ સિત્તરી.

આ રીતે અને બીજી રીતે પણ પરચીશ ગુણ થાય છે. જેમાં અગિયાર અંગ અને ચૌદ પૂર્વના નામ આવે છે.

સાધુ મહારાજ અને તેમના સત્યાવીશ ગુણોનું સ્વરૂપ.

જે આત્મહિતને સાધે અને પરહિતને સઘાવે, અથવા સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર લઈ મોક્ષના અનુષ્ઠાનને

સાધે તે 'સાધુ મુનિરાજ' કહેવાય છે. તેમના ૨૭ ગુણ નીચે પ્રમાણે.

સત્યાવીશ ગુણ...

*પ્રાણાતિપાત વિરમણ. * મૃષાવાદ વિરમણ * અદત્તાદાન વિરમણ * મૈથુન વિરમણ
*પરિગ્રહ વિરમણ * રાત્રિભોજન ત્યાગ * પૃથ્વીકાય રક્ષા * અપ્કાય રક્ષા * તેઉકાય રક્ષા *
વાઉકાય રક્ષા * વનસ્પતિકાય રક્ષા * ત્રસકાય રક્ષા * સ્પર્શોન્દ્રિય નિગ્રહ * રસોન્દ્રિય નિગ્રહ *
દ્વાણોન્દ્રિય નિગ્રહ * ચક્ષુઃન્દ્રિય નિગ્રહ * શ્રોતોન્દ્રિય નિગ્રહ * લોભનો નિગ્રહ * ક્ષમાધારણ કરે
*ચિત્તને નિર્મળ રાખે * વસ્ત્ર વગેરેની પકિલેહણા * સંયમમાં રહે (પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ
આદરવી અને નિક્ષા, વિકથા તથા અવિવેકનો ત્યાગ) * અકુશલ મનનો નિરોધ * અકુશલ વચનનો
નિરોધ. * અકુશલ ક્રયાનો નિરોધ. * શીતાદિ પરિષ્ઠો સહન કરે * મરણાદિ ઉપસર્ગો સહન કરે
(૨૭)

આ રીતે અને બીજી રીતે પણ સત્યાવીશ ગુણ થાય છે.

ખમાસમણ - પ્રણિપાત સૂત્ર.

ઈચ્છામિ ખમાસમણો...! વંદિઉ જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ મત્થએણ વંદામિ.

: શબ્દાર્થ :

ઈચ્છામિ : હું ઈચ્છું છું.

ખમાસમણો : હે ક્ષમાવાળા સાધુ

વંદિઉ : વંદન કરવાને

જાવણિજ્જાએ : શક્તિ પ્રમાણે

નિસીહિઆએ : પાપરહિતપણે

મત્થએણ : મસ્તકવડે

વંદામિ : વાંદુ છું, હું વંદન કરું છું.

અર્થ : હે ક્ષમાવાળા સાધુ-તપસ્વી...! હું ઈન્દ્રિય - વિકારો અને કષાયો આદિ પાપરહિતપણે શક્તિપ્રમાણે વંદન કરવાને ઈચ્છું છું અને મસ્તકવડે વંદના કરું છું.

પંચ પરમેષ્ઠિના ૧૦૮ ગુણ

અરિહંત - ૧૨

સિદ્ધ - ૦૮

આચાર્ય - ૩૬

ઉપાધ્યાય - ૨૫

સાધુ - ૨૭

કુલ ગુણ - ૧૦૮

નવકારવાળીના ૧૦૮ મણકા પંચ પરમેષ્ઠિના ૧૦૮ ગુણોને સુચવે છે.

ઓમ્

ઓમ્ ધાર્મિક ચિન્હ છે. જૈન દર્શનમાં એને પંચપરમેષ્ઠિનો સાર માનવામાં આવે છે. સંસ્કૃતમાં ઓમ્ શબ્દ પાંચ અક્ષરનો બનેલો છે. આ પાંચ અક્ષર નીચે પ્રમાણે છે -

અ + અ + આ + ઉ + મ્ = ઓમ્

આ પાંચ અક્ષરમાં પંચપરમેષ્ઠિનો સમાવેશ થાય છે તેથી ઓમ્ પંચપરમેષ્ઠિનો સાર છે. ઓમ્ ના અક્ષરો પંચપરમેષ્ઠિના પ્રતિક રૂપ છે.

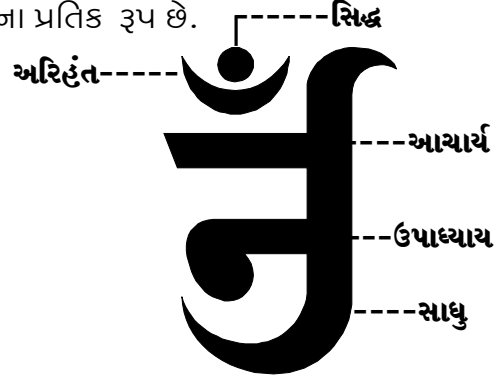
પ્રથમ 'અ' અરિહંત પદને સુચવે છે.

દ્વિતીય 'અ' અશરીરી (સિદ્ધ) પદને સુચવે છે.

તૃતીય 'આ' આચાર્ય પદને સુચવે છે.

ચતુર્થ 'ઉ' ઉપાધ્યાય પદને સુચવે છે.

પંચમ 'મ્' મુનિ (સાધુ) પદને સુચવે છે.

જૈન દવજ

ભગવાન મહાવીરજીવમિતા ૨૫૦૦ વર્ષની ઉજવણી પ્રસંગે જૈન શાસ્ત્રના ચર્ચ ફિલ્ડાઓને માઠ્ય એવા જૈન દવજને માઠ્યતા આપવામાં આવી.

આ જૈન દવજ પાંચ રંગનો છે. જેના પાંચ રંગ પંચપરમેષ્ઠિના પ્રતિક રૂપ છે.

મધ્યમાં શ્વેત વર્ણ છે જે અરિહંત પદ દર્શક છે. આ શ્વેત વર્ણના મધ્યમાં ચ્વતિક છે. ઉપર લાલ અને હેરાવી રંગ છે જે સિદ્ધ અને આચાર્ય પદ દર્શક છે. શ્વેત વર્ણની નીચે લીલો અને નીલો વર્ણ છે જે ઉપાધ્યાય અને સાધુ પદ દર્શક છે. જૈન દવજનું બહુમાન એ પંચ પરમેષ્ઠિનું બહુમાન છે. પંચ = પરમેષ્ઠિનાબહુમાનથી ચાર ગતિમય સંસ્કારના દુઃખોનો નાશ થાય છે અને આત્માને અતંત સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જીવન એક ભાગ છે....
એમાં ગુણોના પુષ્પો ખીલવવાના છે....
ગુણોના પુષ્પો હશે તોજ ચારે બાજુ સુવાસ ફેલાશે...

જિનેશ્વર પરમાત્માના શાસનમાં વ્યક્તિની પૂજા નથી. એતો ગુણોના પૂજક છે.... ગુણોનો પૂજારી છે. જીવનમાં આગળ વધવું હશે તો આપણા જીવન ભાગમાંથી કાંટા વીણી વીણીને દૂર કરવા પડશે. ગુણોના પુષ્પોને મેળવવા પ્રયત્ન કરીને એમનું સુંદર જતન કરવું પડશે.

અરિહંત ભગવંતના બાર ગુણો છે...
સિદ્ધ ભગવંતના આઠ ગુણો છે...
આચાર્ય ભગવંતના છત્રીસ ગુણો છે...
ઉપાધ્યાય ભગવંતના પરચીસ ગુણો છે...
સાધુ ભગવંતના સત્યાવીશ ગુણો છે...
શ્રાવકના એકવીસ ગુણો છે...
તો માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણો છે...
આપણે ક્યાં છીએ ? આપણા જીવનમાં શું ખુટી રહ્યું છે ? આપણને શું મેળવવા જેવું છે ?
આ બધાનો વિચાર જીવનમાં અત્યંત મહત્વનો છે. પણ જ્યાં સુધી ગુણોનો પરિચય જ ન હોય તો આવી વિચારણા ક્યાંથી સંભવે ? આપણે આપણે માર્ગાનુસારી ગુણો શું છે ? કેવા છે એને જાણી જીવનમાં સ્વીકારવા તૈયાર થઈએ.

માર્ગાનુસારીના ગુણો :-

પ્રત્યેક કાર્યને કરવા માટે વ્યક્તિની અંદર વિશિષ્ટ પ્રકારની યોગ્યતા હોવી આવશ્યક છે. તેવી

જ રીતે મહાપુરુષો જે માર્ગે ચાલ્યા છે... એ માર્ગે ચાલીને જીવન સફળ બનાવ્યું છે એવા મહામાર્ગને અનુસરવા માટે પણ આપણી પાસે યોગ્યતા... આત્રતા હોવી જોઈએ... મહાપુરુષોના માર્ગને અનુસરવા જીવનમાં જેગુણોની જરૂરીયાત છે એ ગુણો માર્ગાનુસારીના નામે ઓળખાય છે. માર્ગાનુસારીનાં પાંત્રીસ ગુણો છે. આ પાંત્રીસ ગુણોનો આપણે ક્રમસર પરિચય કરીશું.

ગુણ - ૧ ન્યાય સંપન્ન વૈભવ :-

માનવમાત્રને જીવન જીવવા માટે સંપત્તિ અનિવાર્ય છે. એથી પ્રત્યેક માનવ પોતાના જીવનમાં અર્થ પુરુષાર્થ કરે જ છે. પણ પૈસા મેળવવા માટે કરાતા દરેક પુરુષાર્થની સાથે ન્યાય-નીતિની મર્યાદાને જોડવી અત્યંત આવશ્યક છે. ન્યાયનીતિના માર્ગથી મેળવેલ વૈભવ જીવનમાં સંસ્કારોની સુવાસ અને સદાચારને લાવે છે અને ટકાવે છે પણ અન્યાય અનીતિથી પ્રાપ્ત કરેલ વૈભવ જીવનમાં વ્યસનો અને દુરાચારને લાવીને જીવનને પાયમાલ બનાવે છે.

એક રાજવી કિલ્લો બનાવી રહ્યો છે. કિલ્લો ઘણા પ્રયત્ન છતાં ચલાતો નથી. રાજાને એક સંતે શિખામણ આપી “રાજન્ ! કિલ્લાના પાયામાં નીતિથી મેળવેલી દસ સોનામહોર નાખી દે. કામ થઈ જશે.” રાજાએ એ પ્રમાણે કરતાં રાજાને સફળતા મળી. પણ આશ્ચર્ય થયું સંતની પાસે ખુલાસો માંગ્યો. સંતે કહ્યું - “રાજન ! આ ન્યાયનીતિથી મેળવેલા ધનનો જાદુ છે.” સંતે રાજાને કહ્યું નીતિની દસ સોનામહોર માછીમારને આપ અને અનીતિની દસ સોનામહોર કોઈ સંન્યાસીને આપ, પછી એનું પરિણામ શું આવે છે? તેનું નિરીક્ષણ કરજે.” રાજાએ એ પ્રમાણે કરતાં રાજાને જણાયું કે સમય જતાં માછીમાર સંન્યાસી બને છે. અને સંન્યાસી માછીમાર બને છે.

આપણા જીવનમાં અનીતિના ઘન-વૈભવનો પ્રવેશ આપણા જીવનને અસ્તવ્યસ્ત અને વેરવિખેર ન કરી નાખે માટે આપણે ન્યાયસંપન્ન વૈભવના સ્વામી બનીએ એ અત્યંત આવશ્યક છે.

ગુણ- ૨. ઉચિત વ્યય :-

કેટલી મહત્વની વાત જણાવી છે ? વૈભવતો ન્યાય સંપન્ન હોવો જ જોઈએ. પણ એ વૈભવનો ઉપયોગ પણ વિવેકપૂર્વક જ થવો જોઈએ.

પૂર્વાચાર્યોએ ઘનની ત્રણ ગતિ જણાવી છે- (૧) દાન (૨) ભોગ અને (૩) નાશ.

જે દાન ન કરી શકે અને પોતાના ઉપયોગમાં પણ ન લઈ શકે એ ઘનનો સ્વયંમેવ વિનાશ થાય છે. ઘનનો ઉત્તમ ઉપયોગ દાન દ્વારા પરોપકાર છે. મધ્યમ ઉપયોગ સ્વયંના ઉપયોગમાં વાપરવો તે છે. દાન તેજ કરી શકે જેના જીવનમાં ભોગ મર્યાદિત હોય. જેની લક્ષ્મી ભોગમાં જ વેડફાતી હોય એના માટે દાન કઠીન બની જાય છે. આજે જીવનમાંથી કરકસરનો ગુણ અલોપ થતો જણાય છે... જેની સંપત્તિ સાત ક્ષેત્રમાં વપરાતી નથી એની સંપત્તિ સાત વ્યસનમાં બરબાદ થઈ જાય છે.

જો આપણા જીવનમાં આવક પ્રમાણે ઉચિત જાવક ન હોય તો જીવનમાં કર્જ વધી જવાની શક્યતા હોય છે. કર્જ વધી જતાં ચિંતાઓના કારણે સ્વાસ્થ્ય બગડવાની સમસ્યાઓ ઉભી થાય છે. ક્યારેક ક્યાંયથી માર્ગ ન નીકળતા આવા જીવો આત્મહત્યાના માર્ગે જઈને મહામોઘેરા માનવ ભવનો કુરુણ અંત લાવતા હોય છે.

જો આવી સર્વ સમસ્યાઓનો ઉચિત ઉકેલ લાવવો હોત તો આવકને નજર સામે રાખી જીવવાનું નક્કી કરજો.

ગુણ- ૩. ઉચિત વેશ :-

કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓ કેટલાય દિવસથી મુંઝાતી હતી. એક દિવસ મન મક્કમ

કરીને તેઓ પ્રિન્સિપાલ પાસે ગઈ. એમણે પોતાની મુંઝવણ રજુ કરતાં કહ્યું- “સર ! અમે હેરાન... થઈ ગયા છીએ. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અમને શાંતિથી ભણવા દેતા નથી. સતત અમારી છેડતી કરી રહ્યા છે. આવા વાતાવરણમાં અભ્યાસ કેમ થઈ શકે ?”

પ્રિન્સિપાલે આવેલી કન્યાઓની વાત શાંતિ પૂર્વક સાંભળી અને કહ્યું - “હું તપાસ કરાવીશ... જે વિદ્યાર્થીઓ તમને હેરાન કરે છે એમને સખ્ત શિક્ષા કરીશ. પણ તમે સ્વયં વિચારો વિદ્યાર્થીઓની સાથે તમે પણ આ પરિસ્થિતિમાં એટલા જ જવાબદાર છો. ભડકીલા વસ્ત્રો... ઉદ્ભટ વેશ... શણગારનો અતિરેક આ બધુ યુવાનોને ન આકર્ષે તો બીજું શું થાય ? શીલ એજ જીવનનો શણગાર છે એને સાચવવા આપણે આપણી લક્ષ્મણ રેખા ક્યારેય ન ઓળંગવી જોઈએ. અંગોના અવળા પ્રદર્શન કરવા માટે વસ્ત્ર નથી. વસ્ત્રો તો અંગને ઢાંકવા માટે છે.”

આપણો વેશ આપણા કુલ અને ખાનદાનની મર્યાદા પ્રમાણે જ હોવો જોઈએ.

પ્રિન્સિપાલની વાત સાંભળી આવેલી કન્યાઓ શરમાઈ ગઈ.

આપણે આપણા જીવનમાં ઉદ્ભટ વેશનો ત્યાગ કરી ઉચિત વેશનો સ્વીકાર કરીએ. ધર્મક્ષેત્ર અને વિદ્યાભ્યાસના ક્ષેત્રોની સવિશેષ મર્યાદા જાળવીએ એમાંજ આપણા સહુનું હિત સમાયેલું છે.

ગુણ- ૪. ઉચિત ઘર :-

ગૃહસ્થને રહેવા માટે ઘર અનિવાર્ય છે. પણ આ ઘર ક્યા હોવું જોઈએ ? અને કેવું હોવું જોઈએ એનો વિચાર આ ગુણમાં કરવામાં આવ્યો છે.

“જેવો સંગ તેવો રંગ” એ ઉક્તિ મુજબ આપણું ઘર અયોગ્ય વાતાવરણમાં એટલે દુરાચારી અને ખરાબ સંસ્કારોવાળા માણસો જ્યાં વસતા હોય એવા લતામાં ન હોય. આપણા પડોસીઓ આજુબાજુમાં

વસતાં વ્યક્તિઓ સદાચારી અને સારા સંસ્કારોવાળા હોવા જ જોઈએ. આપણા ઉપર તેમજ બાળકો ઉપર આજુબાજુની વ્યક્તિઓની ઉંડી અસર થાય છે. સુસંસ્કારોના સિંચન માટે સારા પડોશી અતિ આવશ્યક છે.

ઘરમાં રહેલી વસ્તુ અને વ્યક્તિઓના રક્ષણ માટે ઘર ઘણી બારી બારણાવાળું ન હોવું જોઈએ. ઘરની મર્યાદા જળવાઈ રહે એવું હોવું જોઈએ. ઘરમાં સ્ત્રીઓનાં શીલ સામે કોઈ વિપત્તિ ન આવે એવું હોવું જોઈએ. ઘરમાંથી બહાર નિકળવાના એકથી વધારે માર્ગ હોવા જોઈએ જેથી વિપત્તિ સમયે સલામત રીતે બહાર નીકળી શકાય.

ગુણ-૫ ઉચિત વિવાહ :-

સંસાર છોડવા જેવો છે... સંયમ સ્વીકારવા જેવું છે... પણ જેનું સત્વ સંયમ લેવા સુધી પહોંચતું ન હોય એવો જીવ સંસારમાં રહે એના માટે ઉચિત વિવાહની વાત કહેવામાં આવી છે. ગૃહસ્થ જીવનમાં જ્યારે વિવાહનો સંબંધ બાંધવાનું આવે ત્યારે એ માટે શાસ્ત્રકારોએ વાત મૂકી કે સંબંધ ભિન્ન ગોત્રવાળા અને સમાન કુલ-ખાનદાની વાળાં સાથે જ જોડાય.

વિવાહના સંબંધમાં આજે રૂપ, સંપત્તિ અને બાહ્ય ભણતરને જ મહત્વ આપવામાં આવે છે પણ કુલ-ખાનદાની અને ગુણોનો મહિમા ગૌણ બની ગયો છે. પરિણામે ઘર ઘરમાં કલેશ અને કંકાસ ઉભા થાય છે. સમાન કુળ અને ખાનદાન હોય તો બન્ને પરિવારો અને વ્યક્તિઓ વચ્ચે વિચારોમાં... આચારોમાં... રીતરીવાજમાં સામ્ય હશે તેથી વૈમનસ્ય નહીં પ્રગટે જ્યારે કુલ અને ખાનદાનીમાં અંતર હશે ત્યાં આચાર... વિચાર... સંસ્કાર... બધામાં તફાવત હશે જેથી મતભેદ ઉભા થયા વગર નહીં રહે....

ઉચિત વિવાહ સુખી અને શાંતિ ભરેલા જીવન

માટે પાયા સમાન છે...

વિવાહના પ્રસંગોમાં રાત્રિ ભોજન અભ્યાસિનું ભક્ષણ બંધ થવું જોઈએ.

ગુણ-૬ અજીર્ણ ભોજનત્યાગ :-

શરીરને ટકાવવા માટે ભોજન આવશ્યક છે. પણ જ્યારે અજીર્ણ થયું હોય ત્યારે ભોજનનો ત્યાગ અનિવાર્ય છે. અજીર્ણ એ સર્વ રોગોનું મૂળ છે. જ્યારે અજીર્ણ થયું હોય ત્યારે હોજરી નબળી પડી ગયેલી હોય છે. આપણી પાચન શક્તિ મંદ પડી ગયેલી હોય છે. જો આવા સમયે ભોજન કરવામાં આવે તો સ્વાસ્થ્ય વધારે બગડવાની સંભાવના હોય છે. તેથી હોજરીને આરામ આપવા પણ આપણે ભોજનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

શરીર એ સાધનાનું મુખ્ય સાધન છે. શરીર સાજું તો બધું સારું એટલે જ તો કહેવાય છે. “પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા.” સાધના માટે શરીરને સ્વસ્થ રાખવા અજીર્ણ થાય ત્યારે ભોજન ત્યાગ કરી આયુર્વેદિક શાસ્ત્રને અનુસરવું જોઈએ.

ગુણ-૭ કાળે સાત્મ્યવાળું ભોજન

છેલ્લા ગુણમાં અજીર્ણ ભોજન ત્યાગની વાત સમજાવ્યા પછી હવે ભોજન ક્યારે કરવું ? અને કેવું કરવું ? એની વાત જણાવે છે.

બરાબર ભૂખ લાગી હોય... પ્રથમ ખાધેલું પચી ગયું હોય ત્યારે જ ભોજન કરવું. ભોજન માટે પણ નિયમિત એકજ સમય હોવો જોઈએ. ગમે ત્યારે... ગમે તેવું ખાવાથી શરીર બગડ્યા વગર રહેતું નથી. ભોજનમાં અનિયમિતતા ન હોવી જોઈએ. રાત્રી ભોજન ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

શરીરની પ્રકૃતિ અને તાસીરને જાણ્યા પછી એને અનુરૂપ ભોજન લેવું જોઈએ. અતિ તીખી... અતિ તળેલી... અતિ ખાટી... અતિ આથાવાળી... અતિ માદક એવી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ભોજનની આપણા મન ઉપર અને એના દ્વારા શીલ

સદાચાર પર અસર થતી હોવાથી આહારની બાબતમાં આપણે અતિ જાગૃત રહેવું જોઈએ... “અન્ન તેવું મન” એ વાતને નજર સમક્ષ રાખી ભક્ષ્યાભક્ષ્ય અને સારાસારનો વિચાર કરી સાત્વિક ભોજનને જીવનમાં સ્થાન આપવું જોઈએ.

ગુણ-૮. માતા-પિતાની પૂજા :-

માતૃ દેવો ભવ... અને પિતૃદેવો ભવ... એ આર્ય સંસ્કૃતિની અનોખી દેન છે. આ ઘરતીની ઉપર માતા-પિતાને દેવ માનીને પૂજા કરવામાં આવે છે. પત્થરમાંથી શિલ્પી પ્રતિમાનું સર્જન કરે તેવી રીતે માતા-પિતા અજ્ઞાન અને અણઘડ એવા આપણું સંસ્કાર અને શિક્ષણ દ્વારા ઘડતર કરે છે. આજે આપણે જે કંઈ છીએ એમાં માતા-પિતાનું યોગદાન અને ફાળો મહત્વનો છે. એમના અસંખ્ય ઉપકારોનું સ્મરણ સતત આપણા જીવનમાં હોવું જ જોઈએ. પિતાના વચન ખાતર તો રામચંદ્રજીએ વનવાસ સ્વીકાર્યો... પિતાની ભક્તિ માટે તો ગાંગેયે (ભિષ્મપિતામહ) લગ્ન ન કરવાની અને રાજા ન બનવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી... શ્રવણે માતા-પિતાની ભક્તિ કરવા અંધ માતા-પિતાને કાવડમાં તીર્થયાત્રા કરાવી હતી... માતા-પિતાના અંતરમાંથી નિકળેલા આશીર્વાદમાં આપણા જીવનના બાગને હર્યું ભર્યું બનાવવાની અદ્ભૂત શક્તિ છે જ્યારે એમના અંતરમાંથી નિકળેલા નિસાસામાં લીલી વાડીને વેરાન વગડો બનાવવાની તાકાત છે.

ઉપકારી માતા-પિતાની સેવા કરી એમના અંતરના આશિષ મેળવવા આપણે સદૈવ કટિબદ્ધ રહેવું જોઈએ.

ગુણ-૯. પોષ્ય પોષણ :-

જેવી રીતે ઉપકારી માતા-પિતાની આપણા જીવનમાં સેવા... પૂજા અને ભક્તિ હોવી જોઈએ તેવીજ રીતે આપણા આધારે ઘરમાં રહેલા અન્ય

પરિવારજનોના પોષણની જવાબદારી પણ આપણે નિભાવવાની છે. પત્ની, પુત્ર-પુત્રી તેમજ ફૂલ, કાકા, મામા આદિની યથાયોગ્ય સંભાળ લેવાની આપણી ફરજ છે. બીજાઓની સંભાળ લેવા જતાં ક્યારેક પોતાની અનુકૂળતા અને સગવડોનો ત્યાગ કરવો પડે તો એના માટે પણ તૈયારી રાખવી પડે છે, આજે વિશ્વમાં પોતાના સ્વાર્થ ખાતર ઉડાઉ બનવાની વૃત્તિ જોવા મળે છે પણ મારી સંપત્તિ સહુની સમાધિ માટે થાવ એવી ઉદારતા વિરલાઓ પાસે જોવા મળે છે. મારા પરિવારનો કોઈ સદસ્ય ભૂખ્યો ન રહી જાય એ જોવાની સાથે સાથે ભિમાર ગ્લાન, બાળ, વૃદ્ધની સેવા કરવાની તક મળે તો ઝડપી લેવા તૈયાર રહેવું જોઈએ.

ગુણ ૧૦ અતિથિ-સાધુ-દીનની પ્રતિપત્તિ

આર્ય ઘરતિ ઉપર માતા-પિતાને જેમ દેવતુલ્ય માનવામાં આવે છે એવી જ રીતે અતિથિને પણ દેવ માની પૂજવામાં આવે છે. તેથી જ “અતિથિ દેવો ભવ” કહેવામાં આવે છે. આંગણે અતિથિનું આગમન પણ પુણ્યના ઉદયથી જ માનવામાં આવે છે. ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવને તીર્થંકર પદ સુધી પહોંચાડનાર અતિથિ ભક્તિનો જ ગુણ હતો ને ? નયસારના ભવમાં જંગલમાં અતિથિની ભક્તિ કરવાની... લાભ લેવાની ભાવના જાગી... પુરુષાર્થ કર્યો અને સાધુ ભક્તિનો લાભ મળી ગયો... સાધુની ભક્તિ કરતાં સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ. આત્મા ઉત્તરોત્તર આગળ વધતાં તીર્થંકર બન્યો. દ્વારે આવેલો યાચક હોય... મહેમાન સન્જન હોય...કે સાધુ હોય સહુનો યથાયોગ્ય સત્કાર થવો જ જોઈએ. સન્માન સાથે એમની સમયોચિત યોગ્ય ભક્તિ થવી જ જોઈએ. જેના જીવનમાં ભક્તિ અને સેવાનો ગુણ વણાયેલો હોય એજ આવા અવસરનો લાભ લઈ શકે છે.

ગુણ-૧૧. જ્ઞાનવૃદ્ધ અને ચારિત્રપાત્રની સેવા :-

આપણે ભવોભવમાં ભટક્યા અને અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવ્યા એની પાછળના અનેક કારણોમાંથી એક કારણ આ પણ છે કે આપણે ક્યારેય જ્ઞાની અને સુચારિત્રી વ્યક્તિઓનો સત્સંગ કર્યો નથી. જ્યાં એમના સત્સંગની જ સંભાવના ન હોય ત્યાં સેવા આવે જ ક્યાંથી ? જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ જીવનના મુખ્ય ગુણો છે. આ ગુણો વિના જીવનનો વિકાસ શક્ય નથી. જ્ઞાની સાચી સમજણ આપે છે અને ચારિત્ર પાત્ર મહાત્માઓ સદાચારના માર્ગમાં સ્થિર કરે છે. આવા મહાનુભાવોની સેવા આપણા અંતરમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરી આપણને સન્માર્ગના સાચા પથિક બનાવે છે.

આજના જમાનામાં જ્ઞાની અને ચારિત્રીની ઉપેક્ષા, મજાક અને તિરસ્કાર થઈ રહ્યો છે ત્યારે આ ગુણ આપણને માર્ગ ભૂલ્યાનું ભાન કરાવી માર્ગે ચઢવા ઈશારો કરી રહ્યો છે.

ગુણ-૧૨. નિંદા ત્યાગ :-

માનવ જીવન અણમોલ છે. એની એક એક પળ લાખેણી છે. આ લાખની પળમાં જો સવા લાખની કમાણી કરીએ તો જીવન સફળ બની જાય. પણ જો લાખની પળમાં રાખની કમાણી થાય તો જીવન ફોગટ ચાલ્યું જાય છે. આપણે વિચારીએ આપણા જીવનની અણમોલ પળોમાં આપણે કમાણી કરી લીધી કે એ પળો ગુમાવી બેઠા ? આપણા જીવનમાં નજર કરતાં ખ્યાલ આવશે કે નિંદા કરવાનો એવો રસ જામેલો છે કોઈ સુફૂતની અનુમોદના થતી જ નથી. નિંદા આપણી જીભને અપવિત્ર બનાવે છે. સહુ સાથેના પ્રેમ ભર્યા સંબંધોમાં તિરાડ પડે છે. બીજાના ગુણોને જોવાની

શક્તિ આપણે ગુમાવી બેસીએ છીએ અને સહુના દોષોને જોવાની કુટેવ મજબૂત બને છે. નિંદા કરવાનો રસ અને ચટકો એવો છે કે જેથી નિંદા કરતી વખતે ભાન ગુમાવી આપણે ઉપકારી અને ગુણવાન મહાત્માઓની પણ નિંદા કરી બેસીએ છીએ. નિંદક દેવ-ગુરુ-ધર્મની નિંદા કરવામાં પણ પીછેહઠ કરતો નથી. પોતાના મનની વાત બીજા સામે પ્રગટ કરવાની સ્પષ્ટ શક્તિ આપણને પ્રાપ્ત થઈ છે. એનો પ્રભુ સ્તુતિ-સ્તવનામાં, સુફૂતોની અનુમોદનામાં અને સજ્જન-સંતોના ગુણોની પ્રશંસા કરવામાં સદુપયોગ કરવાને બદલે આપણે બીજાઓની નિંદામાં કરતા હોઈએ તો જાગૃત બનીએ નિંદાની પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી પોતાની જાતને સોળમાં પરપરિવાદ એટલે નિંદાના પાપસ્થાનકથી મુક્ત કરીએ.

ગુણ-૧૩. નિંદ્ય પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ :-

નિંદાનો ત્યાગ આપણી વાણીને શુભ-શુદ્ધ અને પવિત્ર બનાવે છે. જ્યારે નિંદ્ય પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ આપણા જીવનને શુદ્ધ અને પવિત્ર બનાવે છે. સુંદર ચિત્ર દોરવું હોય અને સુંદર રંગપૂરી એને અતિસુંદર બનાવવું હોય તો જ્યાં ચિત્ર બનાવવું છે તે ભૂમિને...સ્થાનને સ્વચ્છ બનાવવું જ પડે છે. જો સ્થાન શુદ્ધ ન હોય તો ચિત્રની સુંદરતા ન જ સંભવે. તેવી જ રીતે જીવનને સુંદર બનાવવું હોય તો જીવનને સ્વચ્છ બનાવવું આવશ્યક છે. જીવનને સ્વચ્છ બનાવવું હોય તો જીવનમાં પ્રવેશી ગયેલા દુષણોને નિંદ્ય પ્રવૃત્તિઓને દેશવટો આપવો જ પડે. આજે ઘરઘરમાં ખોટી પ્રવૃત્તિઓ ફુલીફાલી રહી છે. એના ઉપર બ્રેક લગાડવો જરૂરી છે. હોટેલો...સિનેમા... બ્લુ ફિલ્મો... બિભત્સ સાહિત્ય... દારૂ... જુગાર... જેવી નિંદ્ય પ્રવૃત્તિઓ સમાજમાં વધી રહી છે. એક બીજાની દેખા-દેખીથી સહુ આ પ્રવૃત્તિઓ તરફ વળી રહ્યા છે. એથી જીવનની બરબાદી નોતરી બીજાને

નિંદા કરવાની તક આપી રહ્યા છે. આપણા જીવનમાં આવું કોઈ દુષણ ન પ્રવેશી જાય એની તકેદારી રાખવાની છે. અને કદાચ એવું કોઈ દુષણ પ્રવેશી ગયું હોય તો એને સત્વરે દૂર કરવાનો પુરૂષાર્થ કરવાનો છે. પગમાં જેમ કાંટો ખટકે એમ આપણને આપણું દુષણ ડંખે અને પીડા આપે તો જ એમાંથી બહાર નિકળવાની પ્રવૃત્તિ થાય.

ગુણ-૧૪. ઈન્દ્રિયોની ગુલામીનો ત્યાગ :-

આપણને કોઈ પૂછી લે- “ શુ બનવું છે તારે માલિક કે ગુલામ ? ” આપણા સહુનો જવાબ હશે- “મારે ગુલામ નથી બનવું, મારે માલિકબનવું છે.” પણ અફસોસ ! આપણા જીવન તરફ જ્ઞાનીઓ નજર કરે તો એમ જ કહે કે આપણો પ્રયત્ન માલિક બનવા તરફનો નથી પણ ગુલામ બની રહેવા તરફનો છે. આપણે આપણને મળેલી પાંચે પાંચ ઈન્દ્રિયોના ગુલામ છીએ. ઈન્દ્રિયો માંગે તે આપીએ છીએ. આપણી આસપાસ ખડકાયેલા સુખના સાધનો આપણી કારમી ઈન્દ્રિયોની ગુલામીની ચાડી ખાય છે. ઈન્દ્રિયોનો ગુલામ ક્યારેય સુખી હોતો નથી. કાંઈક મેળવવા માટે... કોઈ ઈન્દ્રિયની માંગણી પૂરી કરવા માટે એ સતત દોડતો હોય છે. જન્મથી માંડીને મોતની ઘડી સુધી દોડનારો પણ ઈન્દ્રિયોને સંતોષ નથી પમાડી શક્યો. અનંતીવાર દેવલોકના સુખો ભોગવ્યા પછી પણ સંતોષ નથી થયો. આ ભવમાં ઈન્દ્રિયોને ગમે તેટલું આપીશું છતાં ક્યારેય તૃપ્તિ થવાની નથી... ઈન્દ્રિયોની ગુલામીમાંથી મુક્ત થવું હોય તો ઈન્દ્રિયોને એમના વિષયાનુરૂપ પદાર્થો આપવાનું બંદ કરો... એ માંગે તે આપશો નહીં. અગ્નિમાં જેમ જેમ ઈંદ્રણ નાંખતા જઈએ તેમ તેમ અગ્નિ શાંત થવાને બદલે વધારે ભડકે છે. તેવી જ રીતે ઈન્દ્રિયોને વધારે આપતાં વધારે ભડકાવે છે.... વધારે માંગે છે. પણ જો ઈન્દ્રિયોના વિષય

ભોગના કારમા પરિણામોનું ચિંતન કરવામાં આવે... ભોગમાં રોગના દર્શન થાય તો જ ઈન્દ્રિયોની ગુલામીમાંથી મુક્ત થઈ શકાય છે. ચાલો સમજણના ઘરમાં આવીએ, વ્રત-નિયમ અને તપ-ત્યાગનું બંધન સ્વીકારીએ... ઈન્દ્રિયોની ગુલામી ત્યાગી આત્માના સમ્રાટ બનીએ.

ગુણ-૧૫. અભિનિવેશ ત્યાગ :-

અભિનિવેશ એટલે કદાગ્રહ... હઠાગ્રહ... દુરાગ્રહ. હું કહું તે જ સાચું એવી ખોટી માન્યતા.

વિશ્વમાં... દેશમાં... સમાજમાં... અને ઘરઘરમાં જે કલુષિત વાતાવરણ નિર્માણ થયું છે એની પાછળનું એક મુખ્ય કારણ છે અભિનિવેશ. આજનો માનવી પોતાના મંતવ્યનેજ અંતિમ સત્ય માની બેઠો છે. એ સામે વ્યક્તિની વાતને સમજવા તો તૈયાર નથી પણ સાંભળવાય તૈયાર નથી. ઘરમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ ઈચ્છે કે હું કહું તેમજ ઘરનો વ્યવહાર ચાલવો જોઈએ... દરેક નેતા કહે કે હું કહું તેમજ રાજ ચાલવું જોઈએ તો શું એ શક્ય છે ? ઘણીવાર પોતાની વાત ખોટી છે એનો ખ્યાલ આવ્યા પછી પણ વ્યક્તિ પોતાના ખોટા દુરાગ્રહને છોડવા તૈયાર નથી થતો. આપણા અહંકારને ટકાવી રાખવા... આપણી ખોટી પણ વાત સમાજમાં ઠોકી બેસાડવા માટે પ્રયત્ન કરીએ છીએ એમાં સમાજને મોટું નુકશાન પહોંચાડવા પણ તૈયાર થઈએ છીએ. સમાજ કે શાસનના હિત કરતાં આપણને આપણા અહંકારની વધારે કિંમત હોય છે. અજ્ઞાન દશામાં આવી અનેક ચેષ્ટાઓ કરીને આપણે કર્મથી ભારે થયા છીએ... સર્વત્ર કલેશ અને કંકાસની હોળીઓ સળગાવવામાં નિમિત્ત બન્યા છીએ. હવે જો સ્વ અને પરના જીવનમાં શાંતિ અને પ્રસન્નતાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવું હોય તો અભિનિવેશનો ત્યાગ કરી દઈએ. એમાંજ સહુનું હિત સમાયેલું છે.

ગુણ-૧૬. આંતર શત્રુજય :-

જ્યાં શત્રુ છે ત્યાં ભય છે. જ્યાં શત્રુ છે ત્યાં દુઃખ છે. જેને અભય અને સુખી બનવું હોય એને શત્રુને જીતવો આવશ્યક છે. શત્રુઓ બે પ્રકારના છે બાહ્ય અને આંતર શત્રુ. બાહ્ય શત્રુથી આપણે સાવધાન પણ છીએ એના ઉપર વિજય મેળવવા ઉત્સુક પણ છીએ. પરંતુ બાહ્ય શત્રુઓને ઉભા કરનાર આંતરશત્રુઓથી આપણે અજાણ અને અસાવધાન છીએ. કામ, ક્રોધ, માન, મદ, લોભ અને હર્ષ આ છ આંતર શત્રુ છે... આ છ આંતરશત્રુઓ સતત આપણને હેરાન પરેશાન કરી રહ્યા છે. દુઃખ અને દુર્ગતિમાં રખડાવી રહ્યા છે.

કામવિજેતા બનવું હોય તો ખાવામાં, પીવામાં, રહેવામાં, વેશ અને વસ્ત્રભુષામાં સાદગી અપનાવવી જરૂરી છે. સત્સંગ-સત્ વાંચન અને શુભ પ્રવૃત્તિઓમાં મનને રમતું રાખવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

સહુ સાથેના પ્રેમ-મૈત્રીના સબંધોમાં આગ લગાડનાર ક્રોધને જીતવા ક્ષમાની સાધના કરવી પડે છે. નાની-મોટી પ્રતિકુળતાઓને સહન કરી લેવાની કળા કેળવવી પડે છે.

ધર્મના મૂળ સમા વિનયના ગુણોનો નાશ કરનાર માન બાહુબલી જેવાને બાર-બાર મહિના સુધી કાચોત્સર્ગ અને ધ્યાન કરવા છતાં કેવળજ્ઞાનથી દૂર રાખે છે. માન આપણને સર્વ સ્થાનોમાં અળખામણો કરે છે.

મદ એટલે ગુમાન, મદ આઠ પ્રકારના છે. (૧) જાતિમદ (૨) કુળમદ (૩) બળમદ (૪) લાભમદ (૫) રૂપમદ (૬) શ્રુતમદ (૭) ઐશ્વર્ય મદ અને (૮) બુદ્ધિ મદ.

લાભ વધે તેમ લોભ વધે છે. લોભને જીતવા જીવનમાં સંતોષને કેળવવો જરૂરી છે. લોભ સર્વ ગુણોનો નાશ કરનાર છે.

સંસારના સુખોની સામગ્રીની પ્રાપ્તિ થતાં જીવને હર્ષ થાય છે. પણ આ સર્વ સામગ્રી ચંચળ અને ક્ષણભંગુર હોવાથી ક્યારેક એનો વિયોગ થશે જ. જો સંયોગમાં હર્ષ હતો તો વિયોગમાં શોક થશે જ. હર્ષને જીતવા સંસારની અનિત્યતાને સમજવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ગુણ-૧૭. ત્રિવર્ગમાં અબાધા :-

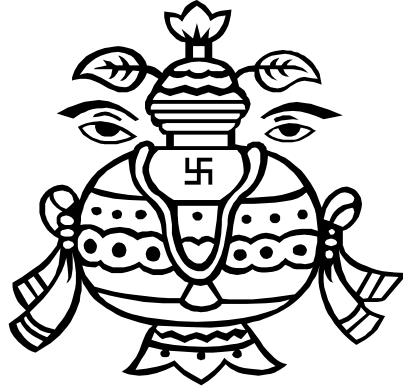
ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થ કહેવામાં આવ્યા છે- (૧) અર્થ પુરુષાર્થ (૨) કામ પુરુષાર્થ (૩) ધર્મ પુરુષાર્થ અને (૪) મોક્ષ પુરુષાર્થ. આમાંથી સામાન્ય સંસારી જીવને માટે પ્રથમના ત્રણ પુરુષાર્થ હોય. તે પણ એવા પ્રકારના હોવા જોઈએ જેથી એક -બીજાની હાનિ ન થાય. ગૃહસ્થ જીવનમાં પૈસો કમાવવો જ પડે પણ પૈસા કમાવતી વખતે ધર્મના સામાન્ય નિયમોનું પાલન થવું જ જોઈએ. અન્યાય અને અનિતીથી ધન ન કમાવાય તેવી જ રીતે ગૃહસ્થ જીવનમાં ધર્મનો પણ એટલો અતિરેકી ન હોય જેથી ધંધાને કે આજીવિકાને નુકશાન થાય. સંસારની સુખ સામગ્રી અને કામવાસના ઉપર પણ ધર્મનું નિયંત્રણ હોય. ધર્મની મર્યાદામાં રહીને જ અન્ય પુરુષાર્થ સાધવાના છે. જ્યારે આ ત્રણ પુરુષાર્થોની વચ્ચે બરાબર સુમેળ હોય ત્યારે જ જીવન શાંતિ અને પ્રસન્નતા ભરપૂર બને છે. જીવવા લાયક બને છે. અતિની ગતિ નહિ. એ ઉક્તિને નજર સામે રાખીને સર્વત્ર અંકુશ રાખવાનો છે. અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ ઉપર ધર્મની લગામ રાખવાની છે. ધર્મ પુરુષાર્થ પણ સમય સંજોગો જોઈને કરવાનો છે. કુળ-ખાનદાનની મર્યાદા નજર સામે રાખી અર્થ-કામ પુરુષાર્થ સાધવાના છે. ત્રણે ક્યાંય એક બીજાને બાધક ન બને ત્રણેનો સુયોગ્ય સંયમ જો ગૃહસ્થ જીવનમાં હોય તો એના પાયા ઉપર સુખ-શાંતિનો મહેલ શોભી ઉઠે છે.

ગુણ-૧૮. ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ :-

ઉપદ્રવ અનેક પ્રકારના છે. ક્યાંક સર્પ... વાઘ... સિંહ જેવા હિંસક પ્રાણીઓના ઉપદ્રવ હોય છે. ક્યાંક ચોર... લુંટારા... હત્યારા જેવા હલકી વ્યક્તિઓના ઉપદ્રવ હોય છે... ક્યાંક ભૂત... પ્રેત... વ્યંતરાદિ અસૂરી તત્વોના ઉપદ્રવ હોય છે. ક્યાંક મારી... મરકી... દુષ્કાળ વિગેરે રોગાદિ ઉપદ્રવ હોય છે. આ સર્વ ઉપદ્રવો મનમાં સતત ભય નિર્માણ કરનારા... અશાંતિ આપનારા હોય છે. આવા ઉપદ્રવવાળા સ્થાનોમાં સારી વ્યક્તિઓનો સંગ દુર્લભ બને છે. સારા સંસ્કારોની મુડીનું રક્ષણ અશક્ય બને છે. મનને સતત અશુભ નિમિત્તો અને આલંબનો મળવાથી તેમાંથી ધર્મ... દયા... ક્ષમા... કરૂણા આદિ ગુણો વિદાય લેતા જાય છે.

હૈયું કઠોર બની જાય છે. પોતાની સલામતી જાળવવા કાં સહુની સાથે સબંધો તોડવા પડે છે અથવા હલકી વ્યક્તિઓ સાથે મૈત્રી જમાવવી પડે છે. બન્ને જીવનને બરબાદ કરનાર સાબીત થાય છે. ઉપદ્રવવાળા સ્થાનમાં રહેવાથી ધન... યશકીર્તિ તો નાશ પામે જ છે પણ ક્યારેક આ સ્થાનો જીવ લેનાર પણ બને છે. આવા સ્થાનમાં રહેવાથી બાળકો કુસંગે ચઢીને ખોટા માર્ગે ચઢવાની સંભાવના હોય છે.

માનવ જીવનની... સુસંસ્કારોની... અને શાંતિની સલામતી ઇચ્છનાર વ્યક્તિએ ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ કરી નિરુપદ્રવી સ્થાનોમાં જ રહેવું જોઈએ.

વિશ્વ વિવિધ પ્રકારના જીવોનો ભંડાર છે. કેવા-કેવા પ્રકારના જીવો છે આ વિશ્વમાં ? જાણવું... સમજવું... જોવું... અને અનુભવવું ઘણું જ કઠીન છે. પરંતુ આપણી અપૂર્વ પુણ્યાઈ છે કે આપણને સર્વજ્ઞ કથિત શાસ્ત્રો મળ્યા. જેમાં એમણે ગાગરમાં સાગરની જેમ વિશાલ શ્રુતસાગરનો ખજાનો આપણને આપ્યો છે.

સંસારી જીવોમાં એકેન્દ્રિય જીવો જેમની પાસે કેવળ શરીર છે એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિય છે છતાં કેટલા-કેટલા વિવિધ ભેદો પ્રભેદો છે. સર્વજ્ઞ વિના કોણ આપી શકે એમનું જ્ઞાન ?

પૃથ્વીકાયના વિવિધ જીવોને જાણ્યા-સમજ્યા...

અપકાયના જીવોને જાણ્યા-સમજ્યા...

આ તો આપણી સંક્ષિપ્ત વિચારણા છે. વિસ્તાર કરવા બેસીએ તો જીવન ટૂંકુ થઈ જાય... આપણાથી ક્યાંય ન પહોંચી શકાય.

પૃથ્વીકાય તથા અપકાયને જાણ્યા - સમજ્યા પછી આવો આપણે હવે આગળ વધીએ. અગ્નિકાયના જીવોને જાણવા -સમજવા પ્રયત્ન કરીએ.

“તેઉકાય”

इंगल जाल मुम्मुर, उक्कासणि कणग, विज्जुमाइया।
अगणिजियाणं भेया, नायव्वा निउण बुद्धीए ॥६॥

ગાથાર્થ :- અંગારાનો અગ્નિ, જવાલાઓ, ભરસાડ (ઉની રાખોડી)નો, ઉલ્કાપાતનો વજ્રનો, કણીઆનો, વિજળીનો વિગેરે અગ્નિકાયના ભેદ નિપુણ (સૂક્ષ્મ-તીક્ષ્ણ) બુદ્ધિથી જાણવા.

અગ્નિકાયના ભેદો જણાવ્યા સાથે એક ટકોર

કરી. અગ્નિકાયના ભેદો સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી જાણવા. શા માટે ? એવી કઈ વિશેષતા છે એમાં ? અહીં અગ્નિકાયની જ્યાં જ્યાં વિરાધના થાય છે ત્યાં ત્યાં બીજા પણ એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિયના જીવોની વિરાધનાની સંભાવના હોય છે.

સામાન્ય વાત છે, બીડી પીનારે બીડી પીને પાછળનો ઠુઠો ભાગ ફેંકી દિધો. બીડી સળગાવી અગ્નિકાયની વિરાધના થાય... આજુબાજુમાં રહેલી હવાના જીવોને કિલામણા થાય.... એમાં રહેલા સૂક્ષ્મ જીવજંતુઓની વિરાધના સંભવે... બીડી ફેંકતી વખતે સાવધાની ન રાખે તો ઘાસ આદિ બળે... સૂકા ઝાડવા સળગે એમાં નાના મોટા જીવો બળીને મરે... એ માટે જ શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ અગ્નિકાયની બાબતમાં બુદ્ધિપૂર્વક કામ કરવાની ખાસ ભલામણ કરે છે. અગ્નિ સર્વભક્ષી છે એના સંપર્કમાં જે આવે એને બાળીને રાખ કરે છે. વિદ્યુતમાં પણ જીવ છે. એક કણીયામાં અસંખ્ય જીવ છે. વર્તમાનમાં વિજળીના નિર્માણમાં જીવ વિરાધના છે... વપરાશમાં વિરાધના છે. જયણા ઘણા પાપથી આપણને બચાવે છે.

“વાયુકાય”

અગ્નિકાયના જીવોના સ્વલ્પ પરિચય પછી વાયુકાયને જાણીએ.

उष्णामग उक्कलिआ, मंडलिमुह सुद्ध गुंजवायाया।
घणतणु वायाईया, भेया खलु वाउकायस्स ॥७॥

ગાથાર્થ :- ઉદ્ભ્રામક (ઉંચો ચડેતે) વાયુ, ઉક્કલિયા (નીચે પડ) તે ઉત્કલિત વાયુ, માંડલિક (વંટોળીયો) વાયુ, મહાવાયુ, શુદ્ધવાયુ (મંદ મંદ વાયુ તે) ગુંજારવ કરતો વાયુ, વળી ઘનવાત (ઘાટો

વાયુ) તથા તનવાત (પતળો વાયુ) (જેના આધારે નરક અને દેવલોક રહેલા છે તે) આ પ્રમાણે વાયુકાયના ભેદો છે.

વાયુકાયમાં પણ જીવ છે. વાયુ સ્વયં જીવમય છે. એટલે જ પંખાથી હવા કરતાં, હવામાં કપડા સુકવતા, કપડા ઝાટકતા વાયુકાયના જીવોની વિરાધના થાય છે. આ જીવોને અભયદાન આપવા એના ભેદોને જાણી ક્યાં ક્યાં એમની વિરાધના સંભવે એ જાણી એને ટાળવા પ્રયત્ન કરવાનો છે. પેટી વાજો - બંસરી - ફૂંકણી વિગેરેના ઉપયોગમાં પણ વાયુકાયની વિરાધના થાય છે.

★★★

અહિં એકેન્દ્રિયમાંથી પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય તથા વાયુકાયના વિવિધ ભેદો જાણી આપણે કાંઈક પરિચય કર્યો. જેમ જેમ એકેન્દ્રિયના આ ભેદોનો ઉંડાણથી વિચાર કરીશું તેમ તેમ આપણને ખ્યાલ આવશે કે શ્રાવકનું જીવન એકેન્દ્રિયની વિરાધના વિના અસંભવિત છે. પરંતુ આ જીવોની જાણકારી પ્રાપ્ત કર્યા બાદ જીવનમાં જયણા... સાવધાની આવી જાય અને આપણું હૃદય એટલું કોમળ બની જાય જેથી થોડી પણ જીવ વિરાધના આપણને અસ્વસ્થ બનાવી દે. અંતે સંપૂર્ણ વિરાધનાથી બચવા જીવ અવિરતિમાંથી વિરતિ તરફ દોડી જાય.... દેશવિરતિમાંથી સર્વવિરતિ તરફ પ્રયાણ કરે.

અહિં જીવ-વિચારના અભ્યાસથી જીવનમાં કેવા કેવા સહજ પરિવર્તન શક્ય બની શકે એની થોડી વિચારણા કરીએ.

★ સોનું-રૂપું વિગેરે પૃથ્વીકાયના કલેવર (મડદા) છે. આ જ્ઞાન સોના-ચાંદિ ઉપરની આસક્તિ-મમતા ઘટાડે. મોહ ઓછો થાય. એના નિમિત્તે થતા કલેશ-કંકાસ ઘટી જાય.

★ પાણીના એક ટીપામાં અસંખ્ય જીવો છે એની સમજ પાણીનો ઉપયોગ જયણાથી કરતાં શીખવાડે છે. પાણીના જીવો પ્રત્યેનો મૈત્રી ભાવ

પાણીના ખોટા વ્યયને અટકાવે છે... અનેકાનેક જીવોને અભયદાન આપે છે.

★ અગ્નિના એક કણીયામાં પણ અસંખ્ય જીવ છે. આ જ્ઞાન અગ્નિ અને વિજળીનો ઉપયોગ કરતાં વિચાર કરાવે છે. મારા એકના સુખ માટે કેટલા જીવોની વિરાધના કરું ? આ વિચાર વિરાધનાથી પાછા હટાવી આરાધના તરફ આગળ વધારે છે.

★ વાયુકાયમાં પણ અસંખ્ય જીવો છે. જરાક ગરમી થાય એટલે તરત બટન દબાવીએ છીએ. જેથી અગ્નિકાય એવં વાયુકાયના અસંખ્ય જીવોનો ક્ષણે ક્ષણે વિનાશ થાય છે. જરાક સહન કરવાની આદત પાડીએ તો આ સર્વ જીવોને અભયદાન મળી જાય...

જયણાની અને અભયદાનની વિચારણા હૃદયને વધુ ને વધુ કોમળ બનાવે છે.. સર્વ જીવોને સુખી બનાવવાની ભાવના વધુને વધુ મજબૂત બનતી જાય છે.. આ ભાવના જ્યારે ચરમ સીમાએ પહોંચે ત્યારે પોતાના સુખ કરતાં બીજાના સુખનો વિચાર વધુ સતાવે છે. સર્વ જીવોના સુખની ઉત્કૃષ્ટ ભાવના જ અંતે કૈવલ્યની કેડી કંડારે છે.

અર્ણિકાચાર્ય નૌકામાં બેસીને ગંગાનદી પાર કરી રહ્યા છે... વચ્ચે મિથ્યાત્વીદેવીએ ઉપસર્ગ કર્યો... આકાશમાં ઉછાળી ત્રિશુલ ઉપર અદ્ધર ઝીલી લીધા... ત્રિશુલની અણી પેટમાં ઘુસી ગઈ... તીવ્ર વેદના થવા લાગી... મોત નજર સામે દેખાવા લાગ્યું... ત્રિશુલથી થયેલ જખમમાંથી લોહીનાં ટીપાં પાણીમાં પડવા લાગ્યા... અર્ણિકાચાર્યને એનો ખ્યાલ આવતાં જ અસ્વસ્થ બની ગયા... અરે...રે ! મારા નિમિત્તે... મારા લોહીથી પાણીના અસંખ્ય જીવોની વિરાધના થાય છે... (પાણીમાં કોઈ પણ વસ્તુ નાંખવાથી પાણીના જીવોનું આયુષ્ય પુરું થાય છે. તે જીવો રચવી જાય છે. મીઠું... ખાંડ... લીંબુ વિગેરેના મિશ્રણથી થંડામાં ગરમ પાણી નાંખવાથી, એક કુવા કે તળાવનું પાણી

બીજા નદી, કુવા કે તળાવમાં નાંખવાથી જીવો રચવી જાય છે.) પોતાના દેહની વેદના કરતાં પાણીના (અપકાયના) જીવોના વિરાધનાની વેદના તીવ્ર બની સ્વસ્તુજ કરતાં પરસ્તુજ મહત્વનું બન્યું... પાણીના જીવોના શુભ ચિંતનમાં આત્માની અનાદિની મલીનતા દૂર થઈ... શુભ ચિંતન આત્માના શુદ્ધ ચિંતનમાં પરિણમ્યું... ઘાતી કર્મોનો ભુક્કો બોલાયો અને કેવલજ્ઞાનનો સૂર્ય પ્રગટ થયો.

જીવ વિચારના અભ્યાસથી હૃદયને કોમળ બનાવી... મૈત્રી ભાવનાને મજબૂત બનાવી સંસારમાં જયલાની સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી મુક્તિની મંઝિલ તરફ આગળ વધીએ.

“વનસ્પતિકાય”

પૃથ્વીકાય- અપકાય - તેઉકાય - વાયુકાયની વિચારણા બાદ હવે આપણે એકેન્દ્રિયના પાંચમા અને અંતિમ ભેદની સમજણ મેળવવા પ્રયત્ન કરીશું...

સાહારણ પત્તેઆ, વણસઙ્ગ જીવા દુહા સુણ ભણિયા।

જેસિ મળતાણં તણુ, ઇગા સાહારણા તેહ ॥ ૮ ॥

ગાથાર્થ :- સૂત્રોમાં વનસ્પતિકાયના જીવો સાધારણ અને પ્રત્યેક એમ બે પ્રકારના છે. એક શરીરમાં અનંત જીવો હોય તે સાધારણ વનસ્પતિકાય છે.

સાધારણ વનસ્પતિકાય જ અનંતકાય અને કંદમૂળ આદિના નામથી પણ ઓળખાય છે.

સાધારણ વનસ્પતિકાય અભક્ષ્ય શા માટે ?

જીવન જીવવા માટે શરીરને ભોજન આપ્યા વિના ન જ ચાલે. પરંતુ માનવીની દૃષ્ટિ અને પ્રયત્ન એવો જ હોય કે ઓછામાં ઓછા જીવોને તકલીફ આપી ભોજન કરું. સાધારણ વનસ્પતિકાયમાં એક શરીરમાં અનંત જીવો છે. શાસ્ત્રો કહે છે સૂર્યના અગ્રભાગ જેટલા સાધારણ વનસ્પતિકાયમાં અનંત જીવો છે. તેથી જો સાધારણ વનસ્પતિકાયનો ખાવામાં ઉપયોગ કરીએ તો પ્રથમ અનંતાનંત જીવોના ઘાતનું પાપ લલાટે

લખાય. હિંસાનો દોષ લાગે. અનંતકાયના ભક્ષણથી ધીરે ધીરે હૃદયમાંથી... જીવનમાંથી જીવદયાના પરિણામ વિદાય લેતા જાય અને તેથી હૃદય કઠોર બનતું જાય.

કેટલીક સાધારણ વનસ્પતિકાયના સેવનથી પ્રકૃતિ તામસિક બને છે. કાંદો-લસણ વિગેરે ખાવાથી જીવનમાં ક્રોધનું પ્રમાણ વધતું જાય છે.

વધારે પડતા બટાટા, સુરણ, બીટ આદિના સેવનથી જ્ઞાનતંતુઓ જડ થતા જાય છે.

આ બધા કારણોથી જ શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ સાધારણ વનસ્પતિકાયને અભક્ષ્ય જણાવી ત્યાજ્ય કહી છે. છોડવા યોગ્ય કહી છે.

સાધારણ વનસ્પતિકાયમાં શું શું આવે ?

સાધારણ વનસ્પતિકાયનો સામાન્ય પરિચય કરાવી એને અભક્ષ્ય ગણાવી. પરંતુ આ સાધારણ વનસ્પતિકાયમાં શેનો શેનો સમાવેશ થાય ? આ વાત અહીં વિસ્તારથી કહે છે-

કંદા અંકુર કિસલય, પળગા સેવાલ ભૂમિફોડાય।

અલ્લયતિય ગજ્જર, મોત્થ વત્થુલા થેગ પલ્લંકા ॥૧।

કોમલ ફલં ચ સવ્વં, ગૂઢ સિરાઈં સિણાઇપત્તાઈં ।

થોહરિ કુંઆરિ ગુગ્ગુલિ,

ગલોય પમુહાય છિન્નરુહા ॥૧૦॥

इच्छाङ्गो अण्णेगे, हवन्ति भेया अनन्तकायाणं ।

तेसि परिजाणणत्थं, लख्खणमेय सुए भाणियं ॥૧૧।

ગાથાર્થ :-કંદમૂળ, ફણગા, કુંપલો, પાંચ વર્ણની શેવાળ, બિલાડીના ટોપ, આર્દકત્રિક (આદુ, હળદર અને કચુરો), ગાજર, મોથ, વત્થુલો, થેગ, પલ્લંકા (પાલક), સર્વ જાતિના કોમળ ફળ, જેમાં બીજ ન થયાં હોય, જેની કણસણો-નસો વગેરે છાની હોય તે તથા શણ વગેરેના પાંદડા, થોરની જાત, કુંવાર, ગુગલીવૃક્ષ, ગળો પ્રમુખ જે છેદિને વાવવાથી ઉગે તે સર્વ અનંતકાય છે. આ અનંતકાયના ભેદોને વિશેષથી જાણવા માટે તેના લક્ષણ સૂત્રમાં કહ્યા છે.

નૌલૌલ... (જીવ લૌલ)

નવતત્વનું તત્વજ્ઞાન ચિંતનની નવી દિશા આપણને આપે છે. જે ને આ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે તે પુણ્યવંત આત્મા મિથ્યાત્વથી દૂર અને સમ્યક્ત્વની નજીક પહોંચે છે. આપણે અનાદિ કાળથી સાચી દષ્ટિ વિનાજ આ સંસારમાં રખડી રહ્યા છીએ. અનંત જન્મ-મરણ કરી અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવીએ છીએ... આ બધાજ દુઃખો અને દુર્ગતિઓનો અંત લાવવાનો ઉપાય છે નવતત્વનું જ્ઞાન. જમેણે જેમણે એ જ્ઞાન મેળવ્યું એમનો આત્મા તરીને અનેકોને તારનાર બન્યો. જેટલા તર્યા નવતત્વથી તર્યા છે અને જેટલા ડૂબ્યા એ બધા નવતત્વના અજ્ઞાનથી ડૂબ્યા છે.

જીવ થી શિવની યાત્રાનો સુંદર માર્ગ નવતત્વમાં કંડારવામાં આવ્યો છે. આપણો જીવ જ શિવ બનવાનો અધિકારી છે. આ જીવ તત્વનો અદ્ભૂત પરિચય અહીં કરાવવામાં આવ્યો છે. જીવના ભેદ... જીવના લક્ષણ... જીવની પર્યાપ્તિઓ તથા જીવના પ્રાણ એ બધાનો પરિચય કરાવવામાં આવ્યો છે.

જીવતત્વનો પરિચય કરી એના ગુણો અને લક્ષણોને પ્રગટ કરવાનો પ્રયંડ પુરૂષાર્થ કરી મળેલા માનવ જીવનને સફળ બનાવવા ઉદ્ધમવંત બનીએ. **એર્ગિંદિય સુહુમિયરા, સન્નિયર પર્ણિંદિયાય સબિતિચર । અપજત્તા પજત્તા, કમેણ ચરુદસ જિયઢ્ઢાણા ॥૪॥**

એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ અને ઈતર (એટલે એકેન્દ્રિય બાદર), સંજિ અને ઈતર (અસંજિ) પંચેન્દ્રિય તથા બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઈરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત એમ ક્રમથી ચૌદ જીવસ્થાન

છે.

જીવના ચૌદ ભેદ છે તેની વિશેષતા અહીં જણાવે છે.

પ્રથમ ઈન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ જીવના પાંચ ભેદ થાય છે - (૧) એકેન્દ્રિય (૨) બેઈન્દ્રિય (૩) તેઈન્દ્રિય (૪) ચઈરિન્દ્રિય અને (૫) પંચેન્દ્રિય.

હવે એકેન્દ્રિય જીવો એક સ્પર્શેન્દ્રિય સહિત છે. આ એકેન્દ્રિય જીવો બે પ્રકારના છે- (૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને (૨) બાદર એકેન્દ્રિય.

(૧) સૂક્ષ્મ જીવો ચૌદ રાજલોકમાં ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા છે. પર્વત પ્રમુખને ભેદીને જે આવાગમન કરી શકે છે કોઈ વસ્તુથી છેદાય નહીં, ભેદાય નહીં અગ્નિથી બળી શકે નહીં... ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકાય નહીં. મનુષ્યના કોઈ ઉપયોગમાં આવે નહીં. એમની દ્રવ્ય હિંસા સંભવે નહીં. ભાવ હિંસાથી જીવ કર્મ બાંધી શકે. સૂક્ષ્મ નામકર્મ ઉદયથી સૂક્ષ્મતાને પામેલા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવો છે.

(૨) ચર્મ ચક્ષુથી જોઈ શકાય એવા બાદર નામ કર્મના ઉદયવાળા બાદર જીવો છે. તે કોઈ વસ્તુને છેદી, ભેદી ન શકે પરંતુ સ્વયં અન્ય વસ્તુથી છેદાય, ભેદાય તેમજ અગ્નિથી બાળી શકાય એવા હોય છે. મનુષ્ય તેમજ બીજા પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે. આવા એકેન્દ્રિય જીવો તે બાદર એકેન્દ્રિય જીવો છે.

(૩) બેઈન્દ્રિય જીવ - સ્પર્શ અને રસનેન્દ્રિય સહિત જીવો બે ઈન્દ્રિય છે. દા. ત. શંખ, ઈયળ, કૃમિ.

(૪) તેઈન્દ્રિય જીવ - સ્પર્શેન્દ્રિય,

રસનેન્દ્રિય અને દ્રાણેન્દ્રિય એ ત્રણ ઈન્દ્રિયો સહિત જીવો તેઈન્દ્રિય છે. દા. ત. ઉઘઈ, જી, માંકડ, મંકોડા, કીડી,

(૫) ચઉરેન્દ્રિય જીવ - સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, દ્રાણેન્દ્રિય અને ચક્ષુરિન્દ્રિય એ ચાર ઈન્દ્રિયો સહિત જીવ ચઉરેન્દ્રિય છે. દા. ત. માખી, મરછર, પતંગિયા.

(૬) પંચેન્દ્રિય જીવ- સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, દ્રાણેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, તથા શ્રોતેન્દ્રિય એ પાંચ ઈન્દ્રિયો સહિત જીવ પંચેન્દ્રિય છે.

આ પંચેન્દ્રિય જીવો બે પ્રકારના છે. (૧) સંજિ અને (૨) અસંજિ.

(૬) સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવ - મન સંજા સહિત જીવો તે સંજિ છે. મન સહિત પંચેન્દ્રિય જીવો તે સંજિ પંચેન્દ્રિય જીવો છે.

(૭) અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવો- મન સંજા વિનાના જીવો અસંજિ છે. મન સંજા રહિત પંચેન્દ્રિય જીવો અસંજિ પંચેન્દ્રિય જીવો છે.

આ પ્રમાણે જીવના સાત ભેદ થયા. એ પ્રત્યેકના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એમ બે - બે ભેદ કરતાં કુલ ૧૪ ભેદ જીવના થાય છે.

જે જીવની જેટલી પર્યાપ્તિ કહી છે તે પુરી કરીને પછી મરણ પામે તે પર્યાપ્ત જીવ છે.

જે જીવની જેટલી પર્યાપ્તિ કહી છે તે પુરી કર્યા વિના મરણ પામે તે અપર્યાપ્ત જીવ છે.

એવી રીતે જીવતત્વના ચૌદ ભેદ નીચે મુજબ છે.-

(૧) સુક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૨) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (૩) બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૪) બાદર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (૫) બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૬) બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (૭) તેઈન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૮) તેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (૯) ચઉરિન્દ્રિય

પર્યાપ્ત. (૧૦) ચઉરિન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (૧૧) સંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૧૨) સંજિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત. (૧૩) અસંજિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૧૪) અસંજિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત.

નાણં ચ દંસણ ચેવ, ચરિતં ચ તવો તહા ।

વીરિયં ઉવઓગો ય, એયં જીવસ્સ લક્ખણં ॥૫॥

જ્ઞાન, દર્શન તો ખરાજ, ચારિત્ર, તપ તેમજ વીર્ય અને ઉપયોગ એ જીવ (આત્મા)ના લક્ષણ છે.

જે ગુણ જે વસ્તુનો કલ્પો હોય તે ગુણ તે વસ્તુમાં સંપૂર્ણપણે ઘટતો હોય પરંતુ તે ગુણ બીજી કોઈ પણ વસ્તુમાં ઘટતો ન હોય... સંભવતો ન હોય તે ગુણ તે વસ્તુનો વિશેષ ધર્મ છે તે વસ્તુનું લક્ષણ છે.

અર્હિ જીવના લક્ષણ જણાવે છે.

(૧) જ્ઞાન -

જ્ઞાયતે પરિચ્છિદ્યતે વસ્સ્વનેનેતિ જ્ઞાનમ્

જેનાથી વસ્તુ જણાય પરિછેદાય તે જ્ઞાન છે.

વસ્તુમાં બે પ્રકારના ધર્મ (ગુણ) છે- (૧) સામાન્ય ધર્મ અને (૨) વિશેષ ધર્મ.

વસ્તુનો વિશેષધર્મ તે જ્ઞાન છે. તેને જ વિશેષોપયોગ અને સાકારોપયોગ પણ કહેવાય છે. જ્ઞાનના આઠ પ્રકાર છે.- પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન.

(૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩)

અવધિજ્ઞાન (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન અને (૫) કેવળજ્ઞાન. અને ત્રણ અજ્ઞાન (૧) મતિઅજ્ઞાન (૨) શ્રુતઅજ્ઞાન અને (૩) અવધિઅજ્ઞાન એટલે જ વિભંગજ્ઞાન.

સમ્યગ્દષ્ટિનું જ્ઞાન તે જ્ઞાન છે.

મિથ્યાદષ્ટિનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન છે.

આ આઠ જ્ઞાનમાંથી કોઈ પણ એક અથવા વધુ જ્ઞાનનો ઓછો કે અધિક અંશ પ્રત્યેક જીવમાં હોય જ છે. જ્ઞાન વિનાનો જીવ ન હોય. જ્યાં જીવ

ત્યાં જ્ઞાન... જ્યાં જ્ઞાન ત્યાં જીવ. જીવ છે પણ જ્ઞાન નથી અથવા જ્ઞાન છે પણ જીવ નથી એવું ક્યારે પણ ન જ સંભવે.

છન્નસ્થ જીવને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે ઓછું - અધિક જ્ઞાન હોય છે. કેવળજ્ઞાનીને સંપૂર્ણ જ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) હોય છે.

(૨) દર્શન- **દૃશ્યતે વસ્ત્વનેન સામાન્યરુપેણોતિ દર્શનમ્** । જેનાથી વસ્તુ સામાન્યરુપે દેખાય તે દર્શન.

દર્શન એ પણ જીવનું લક્ષણ છે. ઉપર વસ્તુના બે ધર્મ જણાવ્યા એમાં વિશેષ ધર્મ તે જ્ઞાન છે અને સામાન્ય ધર્મ તે દર્શન છે. વસ્તુનો સામાન્ય ધર્મ જાણવાની જીવની શક્તિ તે દર્શન છે. તેમજ સામાન્યોપયોગ અથવા નિરાકારોપયોગ કહેવાય છે.

દર્શન ચાર પ્રકારે છે- (૧) ચક્ષુદર્શન (૨) અચક્ષુદર્શન (૩) અવધિદર્શન અને (૪) કેવળદર્શન.

આ ચાર દર્શનમાંથી ઓછા-અધિક અંશે એક પણ દર્શન જીવને અવશ્ય હોય જ. જ્ઞાનની જેમ દર્શન વિનાનો જીવ હોય જ નહીં. છન્નસ્થ જીવને અંતર્મુહુર્ત સુધી દર્શન હોય પછી અંતર્મુહુર્ત સુધી જ્ઞાન હોય એમ દર્શન-જ્ઞાન, દર્શન-જ્ઞાન, દર્શન-જ્ઞાન ચાલુ જ હોય. છન્નસ્થને પ્રથમ દર્શન પછી જ્ઞાન હોય. કેવળી ભગવંતને પ્રથમ કેવળજ્ઞાન થાય પછી કેવળદર્શન થાય. કેવળજ્ઞાનીને સમયે સમયે જ્ઞાનમાંથી દર્શનમાં, અને દર્શનમાંથી જ્ઞાનમાં સાદિ અનંત પરિવર્તન ચાલુ હોય છે.

(૩) ચારિત્ર - ચારિત્રના જુદા જુદા અર્થ છે. મૂળ અર્થ છે- **ચરન્તિ અનિન્દિતમનેનેતિ ચારિત્રમ્** । જેનાથી અનિન્દિત શુભ આચરણ થાય તે ચારિત્ર.

આ ચારિત્રના સાત પ્રકાર છે - (૧)

સામાયિકચારિત્ર. (૨) છેદોપસ્થાપન ચારિત્ર. (૩) પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર. (૪) સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર. (૫) યથાખ્યાત ચારિત્ર. (૬) દેશવિરતિ ચારિત્ર. અને (૭) અવિરતિ ચારિત્ર.

આ સાત પ્રકારના ચારિત્રમાંથી કોઈપણ પ્રકારનું ચારિત્ર ઓછા વત્તા અંશે બધાજ જીવોને હોય છે. જીવ હોય ત્યાં ચારિત્ર હોય અને ચારિત્ર હોય ત્યાં જીવ હોય જ. બીજા કોઈ દ્રવ્યમાં ચારિત્ર નથી તેથી જ ચારિત્ર જીવનું લક્ષણ છે.

(૪) તપ- **તાપયતિ અષ્ટપ્રકાર કર્મ ઇતિ તપઃ** । આઠ પ્રકારના કર્મને તપાવે તે તપ. ઈચ્છા નિરોધ ભાવ તપ છે તેના સહાયક ઉપવાસાદિ દ્રવ્ય તપ છે. બાહ્ય અથવા દ્રવ્ય તપ અને અભ્યંતર અથવા ભાવ તપ એ બે મુખ્ય ભેદ છે. બન્નેના છ- છ ભેદ હોવાથી તે કુલ ૧૨ ભેદ છે. દરેક જીવમાં ઓછા-અધિક અંશે તપ છે. તપ વિના જીવ નથી-જીવ વિના તપ નથી. તેથી જ જીવનું લક્ષણ છે.

(૫) વીર્ય- વિશેષતાથી આત્માને ક્રિયામાં પ્રેરે તે વીર્ય છે. તે યોગ, ઉત્સાહ, પરાક્રમ, બળ, શક્તિ રુપે છે. વીર્યના બે પ્રકાર છે (૧) કરણવીર્ય અને (૨) લબ્ધિ વીર્ય.

(૧) મન-વચન-કાયાના આલંબનથી પ્રવર્તતું વીર્ય તે કરણવીર્ય અને (૨) આત્મામાં શક્તિરુપે રહેલું તે લબ્ધિ વીર્ય. કરણ વીર્ય સર્વ જીવોને હિનાધિક પ્રમાણમાં હોય જ છે જ્યારે લબ્ધિવીર્ય વીર્યાંતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થાય છે. તે પણ સર્વ જીવોની પાસે હોય જ છે વીર્ય વિનાનો જીવ નથી. માટે એ જીવનું લક્ષણ છે.

(૬) ઉપયોગ - જીવમાં રહેલી વસ્તુના સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મને જાણવાની શક્તિનો વપરાશ-વ્યાપાર તે ઉપયોગ કહેવાય છે. જ્યારે જ્ઞાન શક્તિનો ઉપયોગ થાય ત્યારે તે જ્ઞાનોપયોગ છે. તે જ્ઞાનના ૮ પ્રકારના કારણે ૮ પ્રકારનો છે.

જ્યારે દર્શનશક્તિનો વ્યાપાર તે દર્શનોપયોગ છે. ૪ પ્રકારના દર્શનના કારણે દર્શનોપયોગ ૪ પ્રકારે છે તેથી ઉપયોગ કુલ ૧૨ પ્રકારના છે. આ બારમાંથી એક અથવા વધારે ઉપયોગ ઓછા અધિક પ્રમાણમાં સર્વ જીવોને હોય છે. ઉપયોગ વિના જીવ નથી. જીવ વિના ઉપયોગ નથી તેથી તે જીવનું લક્ષણ છે.

**આહાર સરીર ઇંદિય, પજ્જત્તી આણ પાણ ભાસ મળે।
ચઠ પંચ પંચ છપ્પિય, ઇગ વિગલા સન્નિ સન્નિણં ।।૬।।**

આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, ભાષા અને મન એ છ પર્યાપ્તિ છે. તે ચાર, પાંચ, પાંચ, અને છ અનુક્રમે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, અસંજ્ઞી અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયને હોય છે.

વિશ્વના પ્રત્યેક સંસારી આત્મામાં શરીર ધારણ કરીને જીવન જીવવાની શક્તિ હોય છે. પરંતુ શરીરધારી બનીને જીવન જીવવાની શક્તિ કેવળ આત્મા દ્વારા પ્રગટ થતી નથી. તે માટે પુદ્ગલની સહાયતા અનિવાર્ય બને છે. પુદ્ગલના સમુદ્ધી પ્રગટ થયેલી આત્માની વિશેષ પ્રકારની જીવનશક્તિ તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. આ પર્યાપ્તિ છ પ્રકારની છે-

(૧) આહાર પર્યાપ્તિ - જીવ જ્યાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં પ્રથમ આહાર ગ્રહણ કરવાનું કામ કરે છે. જીવ જે શક્તિ વડે આહાર યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે અને તેમને રસ-ખલ રૂપે પરિણામવે તે આહાર પર્યાપ્તિ છે. શરીર બનાવવાના કામમાં ઉપયોગી થાય તે રસ અને મળ-મૂત્રાદિ બને તે ખલ જાણવું. આ પર્યાપ્તિ પ્રથમ સમયે જ પૂર્ણ થાય છે.

(૨) શરીર પર્યાપ્તિ- આહારના પુદ્ગલોમાંથી બનેલા રસ દ્વારા જે શક્તિ વડે જીવ સાત ધાતુમય શરીરરૂપે પરિણામવે તે શરીર પર્યાપ્તિ.

(૩) ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ- સાત ધાતુ રુપે

પરિણામવેલો રસ, તે જે જીવને જેટલી દ્રવ્ય ઈન્દ્રિય હોય તેને તેટલા ઈન્દ્રિયરુપે પરિણામવવાની શક્તિ વિશેષ તે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ છે. આ પ્રથમ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા વિના કોઈ જીવ મરે નહીં.

(૪) શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ - ઉપરોક્ત ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી શ્વાસોશ્વાસ યોગ્ય વર્ગણાના દળિયા લઈને શ્વાસોશ્વાસરુપે પરિણામવવાની અવલંબીને મૂકવાની જે શક્તિ વિશેષ તે શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ છે. જીવ જ્યારે શ્વાસોશ્વાસ ક્રિયામાં સમર્થ થાય ત્યારે આ પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ થાય છે-

(૫) ભાષા પર્યાપ્તિ - ભાષા યોગ્ય વર્ગણાના પુદ્ગલ લઈ, ભાષારુપે પરિણામવવાની અવલંબીને મૂકવાની જે શક્તિ વિશેષ તે ભાષા પર્યાપ્તિ છે. જીવ જ્યારે વચનક્રિયામાં સમર્થ થાય છે ત્યારે તે પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ થાય છે.

(૬) મન પર્યાપ્તિ - મન યોગ્ય મનો વર્ગણાના પુદ્ગલ લઈ, મનરુપે પરિણામવવાની અવલંબીને મૂકવાની જે શક્તિ વિશેષ તે મન પર્યાપ્તિ છે. જીવ જ્યારે વિષયચિંતનમાં સમર્થ થાય છે ત્યારે આ પર્યાપ્તિની સમાપ્તિ થાય છે.

પ્રાણ

પણિંદિયત્તિ બલૂસા, સાઠ્ઠ દસ પાણ ચઠ છ સગ અઢા।

ઇગદુત્તિ ચઠરિંદીગં, અસન્નિ સન્નીણ નવ દસય ।૭।

પાંચ ઈન્દ્રિય, ત્રણ બળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય એ દસ પ્રાણ છે. તે ચાર, છ, સાત અને આઠ અનુક્રમે એકેન્દ્રિય બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય તથા અસંજ્ઞી-સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયને નવ અને દસ પ્રાણ હોય છે.

પ્રાણિત્તિ જીવત્તિ અનેનેત્તિ પ્રાણ:

જીવ જેનાથી જીવે તે પ્રાણ કહેવાય છે.

પ્રાણાન્ ધારયત્તિ ઇત્તિ પ્રાણી

પ્રાણોને ધારણ કરે તે પ્રાણી છે.

પ્રાણ બે પ્રકારના છે- (૧) દ્રવ્ય પ્રાણ અને

(૨) ભાવ પ્રાણ. દ્રવ્ય પ્રાણ સંસારી જીવોને અને ભાવ પ્રાણ સિદ્ધના જીવોને છે. દ્રવ્ય પ્રાણ દસ છે- પાંચ ઇન્દ્રિય + ત્રણ બળ + શ્વાસોશ્વાસ + આયુષ્ય. ભાવ પ્રાણ ચાર છે - દર્શન + જ્ઞાન + ચારિત્ર + વીર્ય.

ક્યા જીવને કેટલા પ્રાણ ?

એકેન્દ્રિય :-

એકેન્દ્રિયની પાસે એક ઇન્દ્રિય (સ્પર્શેન્દ્રિય) છે, મન-વચન નથી. તેથી એકજ કાયબળ છે. તથા શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય મળીને ૪ પ્રાણ છે.

બેઇન્દ્રિય :-

સ્પર્શેન્દ્રિય સાથે રસનેન્દ્રિય-બે ઇન્દ્રિય છે, કાયબળ સાથે વચન બળ છે તથા શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય હોવાથી ૬ પ્રાણ છે.

તેઇન્દ્રિય :-

સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય સાથે ઘ્રાણેન્દ્રિય જોડાવાથી ૩ ઇન્દ્રિય, બે બળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય એમ કુલ ૭ પ્રાણ છે.

ચતુરિન્દ્રિય :-

સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય સાથે ચક્ષુરિન્દ્રિય જોડાવાથી ૪ ઇન્દ્રિય, બે બળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય એમ કુલ ૮ પ્રાણ હોય છે.

પંચેન્દ્રિય :-

બે પ્રકારે છે - (૧) અસંજિ અને (૨) સંજિ. અસંજિ પંચેન્દ્રિયને ૫ ઇન્દ્રિય, બે બળ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય એમ કુલ ૯ પ્રાણ હોય છે. જ્યારે સંજિ પંચેન્દ્રિયને મન હોવાથી મનોબળ વધવાથી ૧૦ પ્રાણ હોય છે.

અપર્યાપ્ત જીવોને જઘન્યથી ૩ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૭ પ્રાણ હોય છે.

જયણા શ્રાવકની કુળદેવી છે.

સુંદર જયણા પાલન માટે જીવ-વિચારનું જ્ઞાન અનિવાર્ય છે. જો જીવ-વિચાર જાણ્યા પછી પણ જીવનમાં જયણા ન આવે તો આપણું જ્ઞાન નિષ્ફળ થાય છે.

જયણા પૂર્વક ચાલવાથી... જયણા પૂર્વક બેસવાથી... જયણા પૂર્વક ઉભા રહેવાથી... જયણા પૂર્વક નિદ્રા કરવાથી... જયણા પૂર્વક ખાવાથી તથા જયણા પૂર્વક બોલવાથી પાપ કર્મનો બંધ ક્યારેય થતો નથી.

ચાલો ! સંસારમાં ડગલે-પગલે સાવધાન બની... પ્રત્યેક ક્રિયા જયણા પૂર્વક કરીને આપણે આપણા આત્માને અશુભ કર્મથી દૂર રાખી સદ્ગતિથી સિદ્ધગતિ તરફ પ્રયાણ કરીએ.

તીર્થકરોની જીવન યાત્રા (શ્રી ઋષભદેવ ચરિત્ર)

અચલગરછાધિપતિ પ. પૂ. આ. ભ. શ્રી ગુણસાગરસૂરિ મ.સા.

પ્રભુશ્રી ઋષભદેવે દીક્ષાનો સ્વીકાર કર્યો...
પ્રભુ સાધુ બન્યા... ઘોર અભિગ્રહધારી
બન્યા...

પ્રભુ ગામોગામ વિહાર કરવા લાગ્યા...
તે સમયે લોકો બહુ સંપત્તિવાળા હતા. પરંતુ
તેઓ ભિક્ષાકોને કહેવાય ? તે જાણતા ન હતા. તેથી
વિધિ પ્રમાણેની ભિક્ષા ન મળવાથી ભગવાન
આહાર પાણી લીધા વિના જ વિચરતા હતા. પરંતુ
તેમની સાથે જે ચાર હજાર પુરુષોએ દીક્ષા લીધી
હતી તેઓથી આહાર પાણી વિના રહી શકાતું ન
હતું. તેથી તેમણે પ્રભુને આહાર પાણી લેવાનો વિધિ
પૂછ્યો. પરંતુ પ્રભુતો દીક્ષા લીધી ત્યારથી જ
મૌનવ્રતવાળા હતા. તેથી મૌન જ રહ્યા. પછી તે
સાધુઓ પ્રભુનું સ્મરણ કરતાં છતાં ગંગા નદીના
કિનારે વનમાંજ રહેવા લાગ્યા. ત્યાં ખરી પડેલા
વૃક્ષાદિના પાંદડા તથા પુષ્પ, ફળ અને કંદ જાનારા
જટાધારી તાપસો થયા.

વિદ્યાધર રાજ્ય પ્રારંભ

નમિ અને વિનમિ નામના કર્ણ અને
મહાકર્ણના બે પુત્રો હતા. એ નમિ અને વિનમિ
પ્રભુએ જ્યારે પોતાના પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપ્યાં
અને દીક્ષા લીધી ત્યારે દેશાંતરે ગયા હતા.
દેશાંતરથી પાછા વળતાં પ્રભુ પાસે આવ્યા. પ્રભુ
પાસે રાજ્યની માગણી કરવા લાગ્યા પરંતુ પ્રભુ
મૌનજ રહેતા તેથી તેઓ કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહેલા
પ્રભુની સમીપમાં રહેલી રજને કમલપત્રમાં લાવેલા
પાણીના સિંચનથી સમાવી દેતા હતા. આગળ
પુષ્પના ઢગલા ઘરી ભક્તિ કરતા, પ્રભુને વંદન

કરવા આવેલ ઘરણેન્દ્રે નમિ, વિનમિની ભક્તિ જોઈ
પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે, તમારી પ્રભુભક્તિથી હું પ્રસન્ન
થયો છું તેથી તમને હું જ આપું છું, એમ કહી ઘરણેન્દ્રે
તેમને “અડતાલીશ હજાર વિદ્યાઓ આપી તથા
ગૌરી, ગાંધારી, રોહિણી અને પ્રજ્ઞાસિ નામની ચાર
મહા વિદ્યાઓ પાઠસિદ્ધ આપી.” તથા કહ્યું તમો
આ વિદ્યાઓથી વિદ્યાધરોની સમૃદ્ધિને પામ્યા છો,
તેથી તમારા સ્વજન પરિવારને લઈને વૈતાલ્ય પર્વત
ઉપર જાઓ. ત્યાં દક્ષિણ તથા ઉત્તર શ્રેણિમાં નગરો
વસાવો અને ત્યાં રાજ્ય કરો.

વૈતાલ્યની દક્ષિણ શ્રેણિમાં નમિ અને ઉત્તર
શ્રેણિમા વિનમિ વિદ્યાઓ સાધી રાજ્ય વસાવીને
રહ્યા અને રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

સુપાત્ર દાન

દીક્ષાના બીજા દિવસે ત્રીજા પ્રહરે પ્રભુએ છટ્ઠ
તપના પારણાં માટે ભિક્ષાટન કર્યું. લોકો ખૂબ
ભક્તિવાળા હતા છતાં અજ્ઞાન પણ હતા. તેથી
પ્રભુને શું ખપે, ન ખપે તે નહિ જાણવાથી પ્રભુ સમક્ષ
હાથી, ઘોડા, કન્યાઓ, સુવર્ણ આદિ મુકવા
લાગ્યા. પરંતુ નિર્દોષ આહાર પાણીની વિનંતી
કોઈએ ન કરી. પ્રભુ ભિક્ષા સમય વ્યતિત થતાં,
પાછા ધ્યાનસ્થ થઈ જતા.

આ રીતે એક વર્ષથી ચ વધુ સમય વ્યતિત
થઈ ચુક્યો હતો. પ્રભુના ઉપવાસ ચાલુ રહ્યા. વિહાર
કરતાં કરતાં પ્રભુ હસ્તિનાપુર પધાર્યા. ત્યાં
બાહુબલીના પુત્ર સોમયશાના પુત્ર શ્રેયાંસકુમારે
સ્વપ્નમાં પોતે મેરૂને ક્ષીરોદધીના નીરથી ન્હવરાતો
જોયો. સુભુદ્ધિ શેઠ અને સોમયશા રાજાએ પણ

સ્વપ્નો જોયા. પ્રભુના દર્શનથી શ્રેયાંસને જાતિસ્મરણ થયું પ્રભુ સાથેના પૂર્વભવોના સંબંધો સંભાર્યા. દાનની વિધિ જાણી. એજ અરસામાં તાજા ઈશ્વરસના ઘણા ઘડાઓ કોઈએ શ્રેયાંસને ભેટ કર્યા તેને કલ્પનીય અને નિર્દોષ જોઈ શ્રેયાંસે પ્રભુને વિનંતી કરી અને પ્રભુએ પણ પોતાના કર્મભાગમાં રસ ગ્રહણ કરી પારણું કર્યું. દેવતાઓએ દિવ્ય વૃષ્ટિ કરી. ત્યારથી જ સુપાત્રદાનની વિધિ પ્રવર્તી.

ધર્મચક્ર તીર્થ

કોઈક સમયે સાંજ વખતે પ્રભુ બહલી દેશની તક્ષશિલા નગરીના ઉદ્યાનમાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. ઉદ્યાનપાલે તરત બાહુબલિને પ્રભુના આગમનના સમાચાર આપ્યા. તે સાંભળી આનંદિત થયેલા બાહુબલિએ સવારમાં મારી સકળ સામગ્રી સહિત પ્રભુને વંદન કરવા જઈશ, એમ વિચારીને આખી રાત ઉત્સાહમાં ગાળીને સવારમાં પરિવારજનો નગરજનો અને ચતુરંગિણી સેના સહિત પ્રભુને વંદન કરવા ઉદ્યાનમાં આવ્યા. પરંતુ પ્રભુ તો સવારના કાઉસ્સગ્ગ પારીને વિહાર કરી ગયા હતા. તેથી બાહુબલિને પોતાના પ્રમાદ માટે ભારે પશ્ચાતાપ થયો. પછી બાહુબલિએ પ્રભુના પગલાના અનુસારે પોતાનો હાથી દોડાવ્યો પરંતુ તેને પ્રભુનાં દર્શન થયાં નહીં. પણ દૂરથી સુવર્ણ સમાન ઝળહળતી પ્રભુની કાંતિ જોઈ એટલે તેણે ત્યાં ઊભા રહી પ્રભુને પાંચ સાદ કર્યા. તે ઉપરથી લોકમાં બાંગ પોકારવાની રીત ચાલી. પ્રભુ જ્યાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને ઊભા હતા ત્યાં બાહુબલિએ એક રત્નમય પીઠિકા બંધાવી તેના ઉપર પ્રભુની પાદુકા પ્રતિષ્ઠિત કરી ત્યાં ધર્મચક્ર સ્થાપ્યું તેથી ત્યાં ધર્મચક્ર તીર્થ પ્રવર્ત્યું.

કેવળજ્ઞાન - કેવળ દર્શન

શ્રી ઋષભદેવે એક હજાર વર્ષ છન્નસ્થ કાળ વીતાવ્યો. તેમાં એક અહોરાત્રનો જ પ્રમાદ કાળ જાણવો. સાધના કરતાં પ્રભુ ક્યારે પણ એક હજાર

વર્ષ સુધી પલાઠી વાળીને બેઠા પણ નહિ એટલે સુવાની તો વાત જ ક્યાંથી હોય ? સર્વ મમતા રહિત, સતત આત્મધ્યાનમાં રમતા જે કોઈ ઉપસર્ગાદિ થાય તેને સમભાવે સહન કરતા એવા પ્રભુને એક હજાર વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી માઘ વદિ એકાદશીના દિવસે સવારમાં પુરિમતાલ નગરની બહાર શકટ મુખ નામના ઉદ્યાનમાં વડ વૃક્ષની નીચે જલપાન રહિત અહ્લમ તપથી શુક્લ ધ્યાનના મધ્યમાં રહેલા એવા પ્રભુને અનંત એવું કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું. તેથી પ્રભુ સર્વ જીવોના સર્વ ભાવોને જાણતાં - જોતાં આત્મરમણતામાં રહેવા લાગ્યા.

ઈન્દ્રના આસનો કંપાયમાન થયા. દેવ-દેવીઓ સાથે ઈન્દ્રોએ આવી પ્રભુનો મહિમા કર્યો. ત્રણ ગઢ સહિત સમવસરણની રચના થઈ. આઠ મહા પ્રાતિહાર્ય પ્રગટ થયા. ચાર મૂળથી કર્મક્ષયથી અગિયાર અને દેવોએ કરેલા ઓગણીશ એમ કુલ ચોત્રીસ અતિશયો થયા. પૂર્વજ્ઞારથી પ્રભુ સમવસરણમાં પ્રવેશ્યા. ચૈત્ય વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા આપી સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થયા. દેશના ફરમાવી. સંવેગ-નિર્વેદ ભરી દેશના સાંભળતા ભરત મહારાજના પુત્ર ઋષભસેન વૈરાગ્ય પામ્યા. પાંચસો બંધુઓ અને સાતસો પુત્રાદિક સાથે દીક્ષા લીધી. પ્રભુએ તીર્થની સ્થાપના કરી. ઋષભસેન પ્રથમ ગણધર થયા. બ્રાહ્મી પ્રથમ પ્રવર્તિની મહત્તરા થયા. ભરત પ્રથમ શ્રાવક થયા. સુંદરી પ્રથમ શ્રાવિકા બની.

દરેક તીર્થકરોના પ્રથમ સમવસરણમાં એ પ્રભુના શાસનની સુરક્ષા માટે, ચતુર્વિધ શ્રી સંઘને મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં સહાયક બનવા માટે યક્ષ-ચક્ષિણીની સ્થાપના થતી હોય છે. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના શાસનની રક્ષા માટે ગૌમુખ યક્ષ અને ચક્રેશ્વરી ચક્ષિણીની સ્થાપના થઈ. ત્ર્યાશીલાખ પૂર્વ ગૃહસ્થાવાસમાં રહી તથા એક હજાર વર્ષ

છન્નસ્થપણામાં રહી, એક હજાર વર્ષ ઓછાં એવા એક લાખ પૂર્વકેવલીપણે રહી, અને પૂર્ણ એક લાખ પૂર્વ ચારિત્ર પર્યાય પાળીને એ રીતે સર્વે મલીને ચોર્યાશી લાખ પૂર્વ સંપૂર્ણ આયુષ્ય ભોગવી, વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્રકર્મ એમ ચારે ભવોપગ્રહી કર્મોનો નાશ થવાથી આ અવસર્પિણીમાં સુષમદુષમ નામનો ત્રીજો આરો ઘણો વ્યતીત થયો ત્યારે પોષવદિ તેરસે અષ્ટાપદ નામના પર્યતના શિખર ઉપર, દશ હજાર સાદુઓની સાથે પાણી વિનાના ચૌદ ભક્તના ત્યાગથી એટલે ચોવિહારા છ ઉપવાસથી સવારના સમયે પક્ષાસને બેઠેલા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા. સંસારનો પાર પામ્યા. ચાવત્ સર્વ દુઃખોથી સદાને માટે મુક્ત થયા. અને શાશ્વત સુખને પામ્યા.

આ વખતે પ્રભુ સાથે એકજ સમયમાં બાહુબલિ વગેરે પ્રભુના નવ્વાણુ પુત્ર મુનિઓ અને આઠ ભરતના પુત્ર એટલે પ્રભુના પૌત્ર મુનિઓ મળી ઉત્કૃષ્ટી અવગાહનાવાળા એકસોને આઠ સિદ્ધ થયા છે. એજ દિવસે બીજા પણ દશ હજાર મુનિઓ મોક્ષે ગયા તે પણ પ્રભુ સાથે મોક્ષે ગયા કહેવાય.

તે વખતે આસનકંપથી સૌંદર્ભેન્દ્ર અવધિ-જ્ઞાનથી પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવના નિર્વાણને જાણી પોતાની અગ્રમહિષીઓ અને દેવો તથા લોકપાલો સહિત અષ્ટાપદ તીર્થ પર જ્યાં પ્રભુનું શરીર હતું તે સ્થાને આવે છે અને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી આનંદ વિના આંસુથી ભરાઈ ગયેલ આંખોવાળો થઈ પ્રભુના શરીર પાસે ઉભો રહ્યો ત્યારે આસનકંપથી પ્રભુનું નિર્વાણ જાણી ઈશાનેન્દ્ર વગેરે બીજા પણ બધા ઈન્દ્રો પોતપોતાના પરિવાર સાથે ત્યાં આવી અને પાસે ઉભા રહ્યા, પછી સૌંદર્ભેન્દ્રે ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ, અને

વૈમાનિક દેવો પાસેથી નંદનવનમાંથી ગોશીર્ષ ચંદનનાં કાષ્ટ મંગાવ્યાં, પછી એક તીર્થકરના શરીર માટે, એક ગણધરોના શરીર માટે, અને એક સાદુઓના શરીર માટે એમ ત્રણ ચિતા કરાવી, એ પછી આભિયોગિક દેવોએ લાવેલ ક્ષીર સમુદ્રના જલથી ઈન્દ્રે પ્રભુના શરીરને નવડાવ્યું. ગોશીર્ષ ચંદનનો લેપ કર્યો, હંસ લક્ષણ વસ્ત્ર ઓઢાડ્યું અને સર્વ અલંકારોથી સુશોભિત કર્યું. એવી જ રીતે ગણધરોના અને મુનિવરોના શરીરોને બીજા દેવોએ નવરાવીને અલંકૃત કર્યા. પછી ઈન્દ્રે પ્રભુના શરીરને ચિતામાં સ્થાપન કર્યું તથા બીજા દેવોએ બીજી બે ચિતાઓમાં ગણધરોના અને મુનિવરોના શરીરોને સ્થાપન કર્યા પછી આનંદ રહિત એવા અગ્નિકુમાર દેવોએ અગ્નિ પ્રગટાવ્યો. વાયુકુમાર દેવોએ વાયુ વિકુલ્યો, અને બીજા દેવોએ ચિતામાં કાલાગુરુ તથા ચંદન વગેરેના લાકડાં નાંખ્યા. ધીના ઘડાથી સિંચન કર્યું. અંતે જ્યારે તે બધાં શરીરો ભસ્મીભૂત થઈ ગયાં ત્યારે ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી મેઘકુમાર દેવોએ એ ત્રણે ચિતાઓને જલથી સિંચિત કરી, પછી સૌંદર્ભેન્દ્રે પ્રભુની ઉપરની જમણી દાઢા લીધી, ઈશાનેન્દ્રે પ્રભુની ઉપરની ડાબી દાઢા લીધી ચમરેન્દ્રે નીચેની જમણી દાઢા લીધી, બલીન્દ્રે નીચેની ડાબી દાઢા લીધી અને બીજા દેવોએ પોતપોતાના રિવાજ પ્રમાણે બાકીના અસ્થિઓ લીધા, પછી સૌંદર્ભેન્દ્રે તીર્થકરોનું, ગણધરોનું અને મુનિવરોનું એમ ત્રણ સ્તૂપ બનાવ્યા, ત્યાર બાદ સૌંદર્ભેન્દ્ર વગેરે બધા ઈન્દ્રો દેવો સહિત નંદીશ્વર દ્વીપે ગયા. ત્યાં અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરીને પોતપોતાના સ્થાને ગયા. પોતાને ત્યાં તેઓ વજ્રમય ડાબલામાં તે જિનદઢાઓનું સદા ગંધમાલ્યાદિથી પૂજન કરે છે.

